

บทที่ 3

ก่อนจะเป็นสมรภูมิสุพรรณ: การสร้างอีสานให้เป็นเวทีต่อสู้ทางการเมือง

หัวข้อนี้มุ่งที่จะเชื่อมโยงการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เกิดขึ้นก่อนการเข้ามำนำการต่อสู้ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ในช่วงหลัง พ.ศ. 2500 ซึ่งน่าจะมีบทบาทอย่างสำคัญที่ทำให้ชาวนาอีสานมีความตื่นตัวทางการเมือง อย่างน้อยก็ในระดับปัญญาชนท้องถิ่น หรือ ชนชั้นนำท้องถิ่น (local elite) อันจะส่งผลเชื้อต่อการเคลื่อนไหวปลุกกระแสมของขบวนการคอมมิวนิสต์ในเวลาต่อมา โดยมีกรอบของการอธิบายคือ มองอีสานและสุพรรณในฐานะที่เป็นเวทีการต่อสู้ทางการเมืองที่ถูกสร้างหรือถูกใช้สอย ทั้งจากคนภายนอกและภายในท้องถิ่นเอง โดยจะเริ่มตั้งแต่การต่อสู้ของชาวเวียคนามที่ใช้อีสานเป็นฐานในการปฏิวัติจากภายนอกประเทศ ซึ่งต่อมาก็เป็นชาวลาวที่ต่อสู้เพื่อปลดปล่อยบ้านเกิดของตนและจะมีส่วนที่มีความสัมพันธ์อย่างมากกับคนในท้องถิ่น ในเวลาที่ทับซ้อนกันนั่นเอง เมื่อประเทศสยาม/ไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ก็มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่ง ค.ศ. เหล่านี้มีบทบาทอย่างมากในฐานะที่เป็นตัวแทนของคนในท้องถิ่นในการมีปฏิสัมพันธ์กับรัฐบาลที่กรุงเทพฯ และในอีกแห่งหนึ่ง ค.ศ. เหล่านี้ก็คือว่าเป็นปัญญาชนท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับขบวนการกู้ชาติหรือขบวนการคอมมิวนิสต์ในอินโดจีน โดยเฉพาะสงครามโลกครั้งที่ 2 อีสาน โดยเฉพาะสุพรรณถูกใช้เป็นเวทีต่อสู้ขบวนการเสรีไทย อันเป็นขบวนการต่อต้านญี่ปุ่น มีการจัดตั้งกองกำลังอาวุธ การฝึกอาวุธในเทือกเขาสุพรรณ มีคนท้องถิ่น ซึ่งส่วนมากเป็นข้าราชการ ได้รับความจัดตั้งเป็นพลพรรคเสรีไทย ขบวนการเสรีไทยได้ก่อให้เกิดความคิดเรื่องการกู้ชาติอย่างน้อยก็ในหมู่ครูในท้องถิ่น ซึ่งเครือข่ายพลพรรคเสรีไทยที่ถูกสร้างขึ้นนี้จำนวนหนึ่งจะเป็นพลังในการต่อต้านรัฐบาลในเวลาต่อมา บุคคลหนึ่งที่เป็นผลพวงของการเคลื่อนไหวดังกล่าวและจะมีบทบาทสำคัญในเขตสุพรรณก็คือ ครอง จันดาวงศ์ ซึ่งเขาจะมีบทบาทเด่นๆ ในสองช่วงคือ ช่วงที่เขาเคลื่อนไหวสันติภาพ และช่วง พ.ศ. 2500 ที่เขาลงไปเคลื่อนไหวสามัคคีชาวนาจนกระทั่งจบชีวิตโดยการถูกประหารชีวิตด้วยมาตรา 17 ความรุนแรงของการปกครองแผ่นดิน ซึ่งหลังการประหารชีวิต เครือข่ายที่ครองสร้างขึ้นนี้จะเป็กำลังให้กับขบวนการคอมมิวนิสต์ในเวลาต่อมา

1. ผลสะท้อนของการกู้ชาติในอินโดจีน

บนแผ่นดินสยามก่อนที่ขบวนการคอมมิวนิสต์ของชาวเวียคนามจะเข้ามาเคลื่อนไหวนั้น มีการรวมกลุ่มทางการเมืองของชาวเวียคนามที่อาศัยอยู่ในเมืองไทย (Viet Kieu) อยู่แล้ว คือ ขบวนการมุ่งสู่ตะวันออก (Phong Trao Dong Du) ที่มีphan โป้ย โจว (Phan Boi Chau) เป็นหัวหน้า และในสยามมีตั้ง ถึก หัว (Dang Thuc Hua) เป็นแกนนำคนสำคัญ โดยขบวนการดังกล่าวนี้ได้ใช้สยามเป็นฐานในการปฏิบัติกิจการกู้ชาติ ขับไล่ฝรั่งเศสออกไปจากเวียคนาม ซึ่งตั้งแต่พุทธศักราช 2460 เป็นต้นมา การเคลื่อนไหวจัดตั้งชุมชน

ชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในเมืองไทยเพื่อต่อต้านฝรั่งเศสก็นับว่าประสบความสำเร็จ สามารถขยายฐานสมาชิกไปทั่วภาคอีสาน เช่นในแถบนครพนม อุดรธานี มุกดาหาร และหนองคาย โดยมีการตั้งศูนย์บัญชาการใหญ่อยู่ที่บ้านคง จังหวัดพิจิตร¹

เหงวียน ไช กว๊วก (Nguyen Ai Quoc) หรือในนามจัดตั้งที่เป็นที่รู้จักกันดีในเวลาต่อมา คือ โฮจิมินห์ (Ho Chi Minh) ตั้งต้นนิบาตเยาวชนปฏิวัติเวียดนามใน พ.ศ. 2468 ซึ่งเป็นองค์การปฏิวัติที่รัฐนิยมคอมมิวนิสต์ เพื่อการหลีกเลี่ยงการจับกุมกวาดล้างโดยสายลับฝรั่งเศส เขาจึงมีความคิดที่จะมีฐานปฏิบัติการนอกอินโดจีน ในจีนตอนใต้และ ภาคอีสานของไทย ทั้งนี้ “เขายังเข้าใจด้วยว่าผู้อพยพชาวเวียดนามในทั้งสองพื้นที่นี้จะสามารถช่วยเหลือต้นนิบาตเยาวชนบนฐานตั้งเดิมของขบวนการ Dong Du”² สยามจะถูกใช้เป็นพื้นที่ฝึกเยาวชนเวียดนามให้แก่ขบวนการกู้ชาติ

เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2468 กว๊วก ส่งผู้ปฏิวัติงานสองคนมายังสยามโดยเข้ามาทำงานในองค์กรชาวเวียดนามโพ้นทะเลเดิม มีการจัดตั้งสมาคมความร่วมมือเยาวชน (Youth Cooperative Association) ที่บ้านคง โดยได้รับความร่วมมือจากคั้ง ถึง หัว ซึ่งสมาคมนี้จะกลายเป็นสาขาสันนิบาตเยาวชนแห่งแรกในสยาม และขึ้นตรงกับสาขากลางที่กวางตุ๋ง ส่วนสาขาที่สองถูกจัดตั้งขึ้นในเวลาต่อมาที่อุดรธานี ซึ่งจะมีหน่วยย่อยในสกลนคร และนครพนม³

เหงวียน ไช กว๊วก ตัดสินใจให้สยามและกวางตุ๋งเป็นฐานกำลังหลักนอกอินโดจีน ศูนย์กลางแต่ละแห่งจะทำหน้าที่ฝึกกำลังคนราวละประมาณ 200 คน ในสยาม ต้นนิบาตเยาวชนยังทำการจัดตั้งการศึกษาและการเมืองกับชาวเวียดนามโพ้นทะเล โดยเน้นหนักไปที่ความผูกพันกับแผ่นดินแม่และความรักชาติ สมาคมสตรีและสมาคมชวาวนาถูกจัดตั้งขึ้น ทั้งยังกระชับการติดต่อกับหน่วยงานกู้ชาติภายในประเทศให้มากขึ้น และเนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ของชาวเวียดนามพลัดถิ่นอยู่ในภาคอีสานของไทย จึงได้มีการย้ายสำนักงานใหญ่ของขบวนการจากบ้านคงมายังอุดรธานี สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญที่เพิ่มมากขึ้นของภาคอีสานของสยามต่อการเคลื่อนไหวต่อต้านของเวียดนาม⁴ ในวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2469 ที่อุดรธานี คั้ง ถึง หัว ประกาศต่อหน้าชาวเวียดนามพลัดถิ่นราวร้อยคนถึงการก่อตั้งสมาคมมิตรภาพชาวเวียดนามโพ้นทะเลแห่งแรกของต้นนิบาตเยาวชน สมาคมนี้จะเป็สมาคมช่วยเหลือกันเองของชาวเวียดนามพลัดถิ่นเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและการศึกษาของคนหนุ่มสาว

¹ชนันท์ นุ่มวรรณ, “นโยบายชาวเวียดนามอพยพของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2491 – 2500,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 18.

²Christopher E. Goscha, *Thailand and the Southeast Asian Networks of the Vietnamese Revolution, 1885 – 1954* (Surrey: Curzon, 1999), p. 65.

³Ibid, pp. 67 – 68.

⁴Ibid, p. 71.

ใน พ.ศ. 2471 พรรคปฏิวัติเวียดนามใหม่ได้ส่ง หวง วัน หวน (Huang Van Houn) เพื่อเข้ามาดูแล การเคลื่อนไหวขององค์กรจัดตั้งต่างๆ ของพรรคในประเทศไทย ซึ่งการเข้ามาของเขามีภารกิจ 2 ประการ คือ “การเดินทางมาสยามครั้งนี้ เรามีหน้าที่ต้องรับผิดชอบ 2 อย่างคือ อย่างแรก คือทำงานร่วมกับ สมาคมยุวชนปฏิวัติเวียดนาม และอย่างที่สองคือ จัดตั้งพรรคคอมมิวนิสต์สยาม (The Siam Communist Party) ขึ้น พ.ศ. 2473 (ค.ศ. 1930)”⁵

บทบาทของสมาคมยุวชนปฏิวัติเวียดนามในไทยคือการจัดตั้ง ฝึกฝน อบรมคนหนุ่มสาวชาวเวียดนาม ที่อาศัยอยู่ในไทย โดยมีการจัดตั้งโรงเรียนเพื่อทำการฝึกฝนนักปฏิวัติ ซึ่งจะสอนวิชาความรู้พื้นฐาน ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ของเวียดนาม โดยโรงเรียนนี้มีนักเรียนส่วนหนึ่งมาจากเวียดนาม เช่น จาก เหวงฮัน และท่าคิ่นห์ นอกจากนี้ยังทำกิจกรรมผ่านองค์กรจัดตั้งอย่างสมาคมสหกรณ์และสมาคม ภราครภาพ ซึ่งทั้งสองสมาคมทำหน้าที่ฝึกอาวุธให้กับสมาคมยุวชนปฏิวัติเวียดนาม⁶

เหงวียน โฮ กว๊วก เข้ามาสยาม 2 ครั้ง คือ ครั้งแรก ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2471 ถึงเดือน กันยายน พ.ศ. 2472 และครั้งที่สอง ระหว่างเดือนมีนาคม พ.ศ. 2472 ถึงเดือนเมษายน พ.ศ. 2473 เหงวียน โฮ กว๊วก เข้ามาเยี่ยมสยามเพื่อก่อตั้งคณะกรรมการจังหวัดอุดรธานี และขยายฐานของพรรคปฏิวัติ เวียดนามใหม่ในหมู่ชาวเวียดนามในเมืองไทย ในระยะเวลาปีกว่าที่โฮจิมินห์อยู่ในเมืองไทย จากเอกสารของ ฝ่ายเวียดนามที่สนับสนุนที่ได้นำมาใช้ ได้เล่าถึงภาพชีวิตของโฮจิมินห์เอาไว้ว่า

เราจะพบร่องรอยการดำเนินกิจกรรมเพื่อการปฏิวัติของโฮจิมินห์ในหลายพื้นที่ของภาคอีสาน ซึ่งเป็นที่มีชุมชนชาวเวียดนามอาศัยอยู่ เช่นที่อุดรธานี สกลนคร นครพนม หนองคาย และ อุบลราชธานี เป็นต้นโดยใช้นามแฝงว่า เต๋าจิ้น (Thau Chin) โองเถาะ (Ong Tho) (คำว่า “โอง” เป็นคำเรียกผู้ใหญ่ที่นำนับถือหรือนำเคารพ หรือผู้สูงอายุ ในภาษาเวียดนาม) ลุงเวือง

(Bac Vuong) และลุงโฮ่ (Bac Ho)

ในช่วงเวลาที่โฮจิมินห์อยู่ในไทยนั้น เขาใช้ชีวิตกลมกลืนไปกับวิถีชีวิตของคนเวียดนามที่นั่น เช่นปลูกผัก ทำสวน เฝ้าถ่าน ชุกคิน หวานน้ำ เกี้ยวข้าว และผ่าฟืน เป็นต้น นอกจากนี้ เขามักจะเดินทางออกไปสำรวจสภาพความเป็นอยู่ของพี่น้องชาวเวียดนามคามหมู่บ้านรอบนอก และพูดคุยกับพี่น้องชาวเวียดนามถึงเรื่องราวต่างๆ ไป ที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน เรื่องครอบครัว ไปจนถึงเรื่องการกู้ชาติ (Cuu Nuoc) ที่สำคัญเขามักจะเรียกชื่อของไปยัง ชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินไทย ให้ปฏิบัติตนเคารพต่อกฎหมายบ้านเมืองและ

⁵Hoang Van Hoan, *A Drop in the Ocean: Hoang Van Hoan's Revolutionary Reminiscences* (Beijing: Foreign Language Press, 1988), p. 36, อ้างถึงใน ธนินทร์ นุ่นวรรณ, “นโยบายชาวเวียดนามอพยพของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2491 – 2500,” หน้า 20.

⁶ธนินทร์ นุ่นวรรณ, “นโยบายชาวเวียดนามอพยพของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2491 – 2500,” หน้า 21.

ธรรมเนียมปฏิบัติของคนท้องถิ่น รวมถึงให้พยายามทำตัวเป็นมิตรกับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น เพื่อคนเหล่านั้น จะได้รู้สึกเห็นใจในการปฏิบัติของชาวเวียดนาม'

ใน พ.ศ. 2471 โฮจิมินห์เป็นผู้นำในการทำหนังสือขออนุญาตรัฐบาลสยามในการจัดตั้งโรงเรียนสอนนักเรียนชาวเวียดนามขึ้นที่จังหวัดอุดรธานี และต่อมาก็ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนในจังหวัดนครพนมและพิจิตร "โดยจุดมุ่งหมายของการสร้างโรงเรียนคือฝึกฝนให้นักเรียนได้รู้จักการอภิปรายและแสดงความคิดเห็นในประเด็นต่างๆ"⁸ การเรียนการสอนของโรงเรียนจะเรียนภาษาไทยในช่วงเช้า ซึ่งเป็นข้อกำหนดของรัฐบาลสยาม จากนั้นในช่วงบ่ายจะเรียนภาษาเวียดนาม⁹ เค็กชายธง แจ่มศรี เป็นนักเรียนเชื้อสายเวียดนามคนหนึ่งที่ได้เข้ามาเรียนที่โรงเรียนบ้านหนองบัว จังหวัดอุดรธานี ซึ่งคาดว่าเป็นโรงเรียนที่โฮจิมินห์เป็นผู้ขออนุญาตจัดตั้ง เขาได้เล่าให้ฟังว่า

โรงเรียนบ้านหนองบัวที่อุดรฯ นอกจากสอนหนังสือไทยตั้งแต่ชั้นประถม 1 แล้ว อาจารย์ที่สอนนอกเวลาคือ สหายหว่างวันฮวาน ที่คอนหลังกลับไปเวียดนามได้เป็นกรรมการเมือง ... เป็นคนใกล้ชิดกับโฮจิมินห์ เป็นครูใหญ่โรงเรียนนี้ ให้การศึกษาอบรมนักเรียนเต็มทีโดยนักเรียนกินนอนต้องคืนดีดี ทบทวนบทเรียนที่เรียนมาก่อนเข้าเรียนในชั้น นอกเวลาเรียนก็ศึกษาประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวต่อสู้ของประชาชนเวียดนาม วันเสาร์อาทิตย์ก็มาอบรมเกี่ยวกับปัญหาคุณธรรม อย่างนี้เป็นต้น ฟูฟุ้งให้ผมเป็นนักปฏิวัติเบื้องต้นมาตั้งแต่เล็กๆ แล้ว ที่สำคัญยังสร้างให้ผมมีความคิดจิตใจซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับองค์กรปฏิวัติตั้งแต่เด็กด้วย¹⁰

ในช่วงเวลาดังกล่าว การปลุกกระแสวิพากษ์วิจารณ์ชาวเวียดนามในอีสานจะใช้เวลาหลังจากภาระการงานของแต่ละวัน จะมีการชุมนุมกันที่หน้าโรงเรียน ผู้ปฏิบัติงานชาวเวียดนามก็จะออกมาอ่านหนังสือพิมพ์หรือบทความให้กับชาวบ้านฟัง มีการพูดคุยเล่าเรื่องสงครามและวีรชนที่ต่อสู้กับฝรั่งเศส ส่วนโฮจิมินห์ก็จะทำหน้าที่นำการอภิปรายสถานการณ์ภายในประเทศเวียดนามและสถานการณ์สากล และยังทำหน้าที่ให้การ

⁷Hoang Van Hoan, A Drop in the Ocean: Hoang Van Hoan's Revolutionary Reminiscences, p. 48. และ Le Manh Trin, "Thau Chin O Xiem," in *Bac Ho O Thai Lan*, Tran Ngoc Danh (Tp. Ho Chi Minh: Nha Xuat Ban Tre, 1999), pp. 24 – 25, อ้างถึงใน ธนินทร์ มุ่นวรรณ, "นโยบายชาวเวียดนามอพยพของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2491 – 2500," หน้า 22.

⁸ธนินทร์ มุ่นวรรณ, "นโยบายชาวเวียดนามอพยพของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2491 – 2500," หน้า 23.

⁹เรื่องเดียวกัน.

¹⁰วันชัย คันศิริวิทยาพิทักษ์ และธนาพล ชิวสกุล, สัมภาษณ์, "ธง แจ่มศรี เลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย," *สารคดี* 20, 232 (มิถุนายน, 2547): 74.

ศึกษาลัทธิมาร์กซ – เถนินให้แก่ชาวบ้านด้วย การชุมนุมในแต่ละครั้งจะจบลงด้วยการร้องเพลงปลุกใจให้รักชาติร่วมกันอันเป็นการเสริมกิจกรรม¹¹

โซจิมีนหัทธับเข้ามายังสยามครั้งที่ 2 ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2472 หลังจากที่ได้ประชุมกับสาขาของคอมมิวนิสต์สากล หรือสากลที่ 3 ที่ฮ่องกง ซึ่งภารกิจหนึ่งที่เขาได้รับมอบหมายคือเป็นตัวแทนของสากลที่ 3 ในการจัดตั้ง คณะคอมมิวนิสต์สยาม ขึ้นแทนที่องค์การปฏิวัติที่มีอยู่เดิม¹² โดยในวันที่ 20 เมษายน

¹¹ชนันท์ มุ่นวรรณ, “นโยบายชาวจีนคนามอพยพของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2491 – 2500,” หน้า 23.

¹²เป็นที่ทราบกันดีว่าขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยมีต้นกำเนิดมาจากการเคลื่อนไหวของชาวจีนโดยมีเป้าหมายของการปฏิวัติที่ประเทศแม่ของตน อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหวของชาวจีนคนามอพยพในประเทศไทยก็มีบทบาทในการก่อร่างสร้างตัวเป็นขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยด้วย เอกสารประวัติพรรคก็ได้ระบุถึงที่มาของขบวนการไว้อย่างชัดเจนว่า ขบวนการคอมมิวนิสต์ไทยแตกต่างจากที่อื่นๆ ที่กลุ่มลัทธิมาร์กซไม่ได้มาจากกลุ่มปัญญาชน แต่มาจาก (1) คนไทยที่ไปเรียนที่เมืองจีนและได้สัมผัสกับพรรคคอมมิวนิสต์จีน (2) นักปฏิวัติชาวจีน ที่หลบเข้ามาเคลื่อนไหวในเมืองไทยหลังการปฏิวัติที่ฝ่ายแพ้ใน พ.ศ. 2468 – 2470 และ (3) ชาวพรรคคอมมิวนิสต์จีนคนามที่เข้ามาเคลื่อนไหวในไทยตั้งแต่ก่อนและหลังกรณีไช่เจียคเหงตัน (จิรัช อังคถาวร, “ประวัติพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย,” *ดาวเหนือ* 1, 6 (ธันวาคม 2522): 28.) การที่ประวัติพรรคระบุว่ามีคนไทยที่ไปเรียนที่เมืองจีนแล้วได้นำเอาลัทธิมาร์กซมาเคลื่อนไหวในประเทศไทยนั้นอาจเป็นการทำให้ดูเหมือนว่ามีคนไทยมีส่วนร่วมในขบวนการตั้งแต่เริ่มแรก คำว่า “คนไทยที่ไปเรียนที่เมืองจีน” น่าจะหมายถึงลูกจีนในไทยที่กลับไปเรียนเมืองจีนมากกว่าอย่างเช่นกรณีของ “นายโค” (หรือ พายัพ อังคะสิงห์ที่เป็นสหายนำของพรรคในเวลาต่อมา) ที่ถูกจับกุมใน พ.ศ. 2472 เป็นลูกจีนที่เกิดที่จังหวัดพิจิตร ก็เคยไปศึกษาที่เซี่ยงไฮ้ในวัยหนุ่ม (Somsak Jeamteerasakul, “Communist Movement in Thailand,” (Ph.D. Thesis, Department of Politics, Monash University, 1993), p. 61.) หรือ อุดม สิววรรณ ก็เคยไปเมืองจีนใน พ.ศ. 2482 และใน พ.ศ. 2484 ก็ได้เดินทางไปถึงเขินฮาน(บ้านทึกลับ พทท. คำให้การ “อุดม สิววรรณ.” *สยามใหม่* 2, 61/290 (14 มกราคม 2526): 30 - 33.) ในระยะแรกจึงสรุปได้ว่ามีเพียงชาวจีนและชาวจีนคนามที่ทำการเคลื่อนไหวลัทธิคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยก่อนที่จะมี “คนไทย” เข้าร่วมขบวนการ

สำหรับขบวนการของชาวจีนอาจนับย้อนไปถึง พ.ศ. 2467 ซึ่งเป็นปีที่มีการก่อตั้ง “สาขาที่ 2” หรือ “นับเม้งเซียงหวย” อันเป็นปีกซ้ายในพรรคก๊กมินตั๋งในประเทศไทย ซึ่งในขณะนั้นพรรคคอมมิวนิสต์จีนปฏิบัติตามคำแนะนำของคอมมิวนิสต์สากล (สากลที่ 3 หรือ Comintern) ที่ให้เป็นมิตรและร่วมการต่อสู้กับก๊กมินตั๋ง (แนวนโยบายดังกล่าวเรียกกันว่า bloc within ที่ให้ขบวนการคอมมิวนิสต์ร่วมมือกับขบวนการชาตินิยมของพวกเขากระดมพลังในการปฏิวัติเพื่อเอกราชและประชาธิปไตยของประเทศอาณานิคม ซึ่งในกรณีอินโดนีเซีย พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย ก็ทำแนวร่วมกับขบวนการชาตินิยมอย่าง Serikat Islam) ทำให้มีชาวจีนคอมมิวนิสต์ร่วมปฏิบัติงานและเป็นสมาชิกของก๊กมินตั๋งอยู่ด้วย (เหมาเจ๋อตงก็เป็นหนึ่งในนั้น) ดังนั้นการเคลื่อนไหวปฏิวัติของก๊กมินตั๋งในเมืองไทยส่วนหนึ่งจึงเป็นการเคลื่อนไหวของขบวนการคอมมิวนิสต์ด้วย จนกระทั่งใน พ.ศ. 2470 เมื่อก๊กมินตั๋งกวาดล้างฝ่ายคอมมิวนิสต์เพื่อ “ทำความสะอาดพรรค” นอกจากปีกซ้ายในก๊กมินตั๋งเดิมจะแยกตัวออกมาแล้ว ยังรวมถึงชาวจีนคอมมิวนิสต์จีนที่อพยพหนีการกวาดล้างมายังประเทศสยามด้วย หลังจากกรณีดังกล่าวชาวจีนคอมมิวนิสต์จีนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงได้ก่อตั้ง คณะคอมมิวนิสต์ทะเลใต้ หรือ “หน่วยพรรคหนานหยาง” (จิรัช อังคถาวร, “ประวัติพรรค.” : 28.) โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่มาลายา ซึ่งสยามก็เป็นส่วนหนึ่ง therein โดยเรียกว่า

พ.ศ. 2473 ที่กรุงเทพฯ ผู้ปฏิบัติงานชาวจีนและเวียดนามได้มาประชุมกันเพื่อจัดตั้งพรรค และได้เลือกตัวแทนพรรคสามคน ซึ่งมีเลขาธิการพรรคเป็นชาวเวียดนาม คือ โงจิ่งก๊วก และอีกสองคนเป็นชาวจีน¹³

ในส่วนของอีสานที่เป็นเขตการเคลื่อนไหวของพรรคเวียดนามนั้น โสจิมีนทีได้ชี้ว่าคณะกรรมการจังหวัดอุดรธานีทำให้สนับสนุนสมาชิกสมาคมยุวชนปฏิวัติเข้าร่วมกิจกรรมของคณะกรรมการนิสิตสยาม และให้คณะกรรมการจังหวัดอุดรธานีเป็นผู้นำการเคลื่อนไหวทางการเมืองของคณะกรรมการนิสิตสยามในภาคอีสาน¹⁴

ในช่วงเวลานี้เป้าหมายของการปฏิบัติของคณะกรรมการนิสิตสยามคือ การปฏิบัติเพื่อโค่นล้มจักรพรรดินิยมและศักดินานิยมเพื่อสถาปนารัฐโซเวียตกรรมกร ชาวนาและทหารแห่งประเทศไทย จุดหนักของการเคลื่อนไหวเป็นการจัดตั้งกรรมกร นักเรียนและเยาวชน ซึ่งเป็นไปตามกลุ่มเชื้อชาติของคน เช่น กรรมกรชาวจีน หรือนักเรียนในโรงเรียนจีน นอกจากนี้เอกสารประวัติพรรคได้ระบุว่า คณะกรรมการนิสิตสยามได้พยายามเข้าไปเคลื่อนไหวในหมู่ชาวนาในภาคอีสานด้วย¹⁵ กระนั้นก็ตามก็พออนุมานได้ว่าชาวนาเหล่านั้นน่าจะเป็นกลุ่มคนเชื้อสายเวียดนามที่อยู่ในภาคอีสาน อย่างไรก็ตามก็ยากที่จะหาเป้าหมายการเคลื่อนไหวหลักที่กระทำต่อคนพื้นเมืองชาวยุโรปนั้น ก็ยังคงเป็นชาวเมืองมากกว่าที่จะเป็นชาวนาในเขตชนบท ดังจะเห็นว่า การเคลื่อนไหวของคณะกรรมการนิสิตสยามในภาคอีสานช่วง พ.ศ. 2474 ที่มีการตั้งไปบลิออย่างกว้างขวางตามตัวจังหวัดต่างๆ อย่างโคราช อุบลราชธานี นครพนม และหนองคาย ไปบลิอดังกล่าว

“คณะกรรมการนิสิตทะเลใต้เป็นสมาชิกพิเศษแห่งสยาม” จากจุดนี้เองที่การเคลื่อนไหวคอมมิวนิสต์ของชาวจีนไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะเป้าหมายการปฏิวัติในประเทศจีนเท่านั้น แต่จากการศึกษาของเอชจิ มูราชิม่าได้แสดงให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวของคณะกรรมการนิสิตทะเลใต้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองสยามด้วย ดู เอชจิ มูราชิม่า, *การเมืองจีนสยาม: การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ค.ศ. 1929 – 1947* (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 80 – 90. และ ดู “ฉบับแยกประเภทการปกครองและเศรษฐกิจของสยามกับวิธีการของสมาคม” ใน สุวดี เจริญพงศ์, “ปฏิวัติการของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 317 – 325. ซึ่งเป็นเอกสารของ คณะกรรมการนิสิตทะเลใต้ ในสยาม เขียนขึ้นใน พ.ศ. 2472 (ถ้าเป็นปฏิทินใหม่จะเป็นปี 2473) ที่อาจถือว่าเป็นเอกสารเกี่ยวกับการวิเคราะห์สังคมนิยมแบบมาร์กซิสต์จีนแรก

¹³เอชจิ มูราชิม่า, *การเมืองจีนสยาม: การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ค.ศ. 1929 – 1947* (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 90; วิรัช ชังถาวร, “ประวัติพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย,” *ควนเหนือ* 1, 6 (ธันวาคม 2522): 28. และ วันชัย คันดิวิทยพิทักษ์ และ ธนาพล ชิดสกุล, *สัมภาษณ์*, “สง แฉมศรี เลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย,”: 73.

¹⁴ธนินท์ ปุณวรรณา, “นโยบายชาวนาเวียดนามอพยพของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2491 – 2500,” หน้า 24.

¹⁵วิรัช ชังถาวร, “ประวัติพรรค,”: 29.

ลงนามโดย “คณะไทยหนุ่ม” มีเนื้อหาวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล และคัดค้านการเก็บเงินรัชูปการ หรือในวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2474 มีการตั้งใบปลิวพร้อมกันในกรุงเทพฯ และที่อีสาน ในจังหวัดอุบลราชธานี อุครธานี นครราชสีมา เลย ขอนแก่น สกลนคร และนครพนม โดยในครั้งนี้อัปปลิวลงนาม “คณะคอมมิวนิสต์สยาม” โดยตรง และเช่นเดียวกับในวันที่ 12 กันยายน มีการตั้งใบปลิวพร้อมกันในกรุงเทพฯ เชียงใหม่ สุรินทร์ และหนองคาย โดยที่จังหวัดอุครธานี นอกจากมีการแจกใบปลิวที่ตลาดและที่ตัวเมืองแล้ว ที่เสาชิงโครเรียน อุครพิทยานุกูลก็มีคนแอบไปชักแคงควาค้อนเคียวขึ้นบนยอดเสาในเวลากลางคืน อันเป็นเหตุให้เคียง ศิริพันธ์ เบื้อง เขียมศิลาและบัน แก้วมาศย์ ครูของโรงเรียนถูกจับในข้อหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์¹⁶

การเคลื่อนไหวของคณะคอมมิวนิสต์สยามที่ค่อนข้างดังตั้งแต่ พ.ศ. 2478 – 2479 ทั้งนี้ก็เนื่องมาจาก ผู้ปฏิบัติงานชาวเวียดนามกลับไปเคลื่อนไหวปฏิวัติในแผ่นดินแม่ของตน และสถานการณ์ในประเทศจีนที่เกิด สงครามรุกรานของญี่ปุ่นทำให้ผู้ปฏิบัติงานชาวจีนต้องกลับไปเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่น ในประวัติพรรค คอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ที่วิรัช อังคदार สมาชิกกรรมการเมืองสมัยสมาชิก 3 เป็นผู้เขียนระบุว่า “ถึงปี พ.ศ. 2482 ภาพการณ์นำอ่อนมาก องค์การจัดตั้งที่มีอยู่ เกิดแตกเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย ขาดความเป็นเอก ภาพ”¹⁷ จนองค์การนำต้องขอความเห็นจากผู้แทนของสากลที่ 3 ที่ฮ่องกง โดยทางฮ่องกงได้เสนอให้มีการ ตั้งคณะกรรมการพิเศษเพื่อรวมองค์การจัดตั้งให้เป็นเอกภาพเพื่อจัดตั้งพรรคคอมมิวนิสต์ขึ้นมาใหม่

การเคลื่อนไหวของชาวเวียดนามดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่ามีเป้าหมายที่ปะทะปฏิวัติปลดปล่อย มาคมุขของตนเองเป็นหลัก แต่กระนั้นก็ตามก็มิได้จะหมายความว่าไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับสังคมการเมืองไทย เสียอย่างสิ้นเชิง¹⁸ ขบวนการคอมมิวนิสต์ของชาวเวียดนามที่ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการคอมมิวนิสต์ สากลที่ยึดถือหลักสากลนิยมของชนชั้นกรรมาชีพ การร่วมก่อตั้งคณะคอมมิวนิสต์สยามเป็นประจักษ์พยาน อันหนึ่ง อย่างไรก็ตาม การที่ขบวนการฯ ของชาวเวียดนามที่เข้ามาเคลื่อนไหวในอีสานก็ส่งผลกระทบในระดับ หนึ่งค่อนข้างในท้องถิ่นคล้ายเหมือนกัน ถึงแม้ว่าในขณะนี้จะไม่มียุทธศาสตร์ที่บ่งบอกอย่างแน่ชัด แต่เราพอจะ คะเนได้ว่าการเคลื่อนไหวปลุกระดมต่างๆ นานาที่มีขึ้น ก็น่าจะมีคนพื้นเมืองชาวสยามที่รับรู้ รับฟังและได้ รับการศึกษาความคิดและอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ และการต่อต้านจักรพรรดินิยมอยู่ด้วย มิใช่เพียงถูก หลอกลวงโดยชาวเวียดนามที่เกิดในเมืองไทย ตัวอย่างที่เด่นชัดในกรณีหลังก็คือ ชง แจ่มศรี คนไทยเชื้อสาย เวียดนาม ที่ต่อมาจะมีบทบาทสำคัญต่อขบวนการปฏิวัติไทย เขาเกิดที่บ้านคง จังหวัดพิจิตร มีพ่อแม่เป็น

¹⁶ ธนินทร์ บุนนาค, “นโยบายชาวเวียดนามอพยพของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2491 – 2500,” หน้า 26.

¹⁷ วิรัช อังคदार, “ประวัติพรรค,” 29.

¹⁸ ธงชัย พึ่งกันไทย, “ลัทธิคอมมิวนิสต์และนโยบายต่อต้านของรัฐบาลไทย พ.ศ. 2468 – 2500,” (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 79. มีข้อสรุปที่ว่า ขบวนการคอมมิวนิสต์ของชาวเวียดนามไม่เกี่ยวข้องกับกิจการบ้านเมืองไทยนั้นดูเป็นข้อสรุปที่ไม่สมเหตุสมผล เพราะจาก ข้อมูลของธงชัยเองก็พูดถึงกิจกรรมทางการเมืองของขบวนการคอมมิวนิสต์เวียดนามที่มีลักษณะต่อต้านรัฐบาลสยาม

นักปฎิวัติ โดยเขาถูกส่งมาอยู่กับพรรคฯ ที่อุตรธานี เข้าเรียนครั้งแรกที่โรงเรียนบ้านหนองบัวและต่อมาที่
 สกตนคร จนจบชั้นมัธยมปีที่ 1 แล้วจึงมาเรียนต่อที่โรงเรียนอุครพิทยานุกูล อันเป็นโรงเรียนประจำจังหวัด
 อุครธานี เรียนจนถึงชั้นมัธยมปีที่ 3 ก็ต้องออกจากโรงเรียน ด้วยเหตุว่า

แกนนำของนักเรียนเป็นรุ่นพี่ชื่อเตรียม ซึ่งกำลังเรียนชั้น ม.5 แยกไปทำหน้าที่สื่อพิมพ์ใต้ดิน
 เผยแพร่แนวความคิดที่ก้าวหน้าให้เพื่อนนักเรียนด้วยกันอ่าน ทางโรงเรียนจับได้จึงไล่ออก
 นักเรียนทำใบปลิวประท้วงแต่ก็ไร้ผล พอคุณเตรียมออกจากโรงเรียน ผมก็อยู่ไม่ได้¹⁹

เป็นที่น่าสนใจว่าโรงเรียนอุครพิทยานุกูล อันเป็นโรงเรียนประจำจังหวัดอุครธานีก็มีสายจิ้งจอกขององค์การ
 ปฎิวัติอยู่ และมีการเผยแพร่ความคิดก้าวหน้าในโรงเรียน ก็เป็นอีกสิ่งที่จะพอคาดได้ว่ามีชนชั้นนำหรือ
 ปัญญาชนท้องถิ่นส่วนหนึ่งที่เคยสัมผัสกับความคิดก้าวหน้า ที่ต่อต้านจักรพรรดินิยม เราไม่มีหลักฐานที่จะ
 กล่าวได้ว่าคนอย่างเตียง หิริขันธ์ ที่เคยเป็นนักเรียนเก่าโรงเรียนอุครพิทยานุกูลจะเคยได้รับรู้และเห็นด้วย
 กับความคิดก้าวหน้าที่เผยแพร่ในโรงเรียนหรือไม่ แต่ก็ชวนคิดไปได้ว่าน่าจะพอได้รับรู้อยู่บ้าง ซึ่งประเด็นนี้
 เราอาจจะได้กล่าวในส่วนต่อไป

พอจะสรุปในเบื้องต้นได้ว่าสหยาชวเวียงคนามเป็นคนกลุ่มแรกๆ ที่ได้ ถากถางทาง เปิดพื้นที่ให้แก่
 สมรภูมิภูพาน ที่เป็นผู้นำเอา “ลัทธิมาร์กซ - เลนิน” มายังอีสาน ถึงแม้ว่าความคิดและอุดมการณ์ดังกล่าวจะ
 กระจุกตัวอยู่เฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ เสี่ยงเป็นส่วนใหญ่ก็ตาม ในขณะที่มวลชนชาวนาในชนบทอันไพศาลของ
 อีสาน พวกเขายังคงทำมาหากินภายใต้โลกทัศน์เดิมๆ อยู่

2. ส.ส. อีสานและเสรีไทย

เตียง หิริขันธ์เป็นผู้หนึ่งที่มิมีบทบาทโดดเด่นในการเคลื่อนไหวทางการเมืองในเขตภูพาน เตียงได้รับ
 สมญานามว่า “ขุนพลภูพาน” เพราะเขาเป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทยสายอีสานที่ได้ตั้งกองกำลังและฝึก
 อาวุธในเทือกเขาภูพาน เตียงเกิดเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2452 เขาเป็นคนสกตนครโดยกำเนิด เป็นบุตร
 ของกหบดีที่มีฐานะดีคนหนึ่งในจังหวัดสกตนคร เขาได้รับการศึกษาชั้นประถม ถึงมัธยม ปีที่ 3 ที่โรงเรียน
 สกตราชวิทยานุกูล และระดับมัธยมปีที่ 4 ถึง 6 ที่โรงเรียนอุครพิทยานุกูล จากนั้นก็เข้าเรียนต่อที่โรงเรียน
 ฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศฯ ได้ประกาศนียบัตรประโยคครูประถม (ป.ป.) เมื่อ พ.ศ. 2470 และเข้าเรียนต่อที่
 คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เขาเป็นนิสิตร่วมกับเปลื้อง ณ นคร เทือก กุสุมา ณ อยุธยา
 หม่อมหลวงคึก ขุมสาย และผะอับ โปษยะภุชณะ เมื่อเรียนจบปีที่ 3 ก็ได้รับประกาศนียบัตรประโยคครู
 มัธยม (ป.ม.) เมื่อเรียนจบชั้น ป.ม. ใน พ.ศ. 2472 แล้วเขาก็ไปเป็นครูที่โรงเรียนมัธยมทองวังและที่โรงเรียน
 ฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศฯ ตามลำดับ จนกระทั่งใน พ.ศ. 2477 จึงได้ย้ายไปเป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ที่โรงเรียน

¹⁹วันชัย คันคิตวิทยาพิทักษ์ และธนาพล อิวสกุล, สัมภาษณ์, “ธง แจ่มศรี เลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย”, 74.

อุครพิทยานุฎ ซึ่งในขณะนั้นมีหม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย เป็นอาจารย์ใหญ่และข้าหลวงตรวจการแผนก
ธรรมการ ประจำอยู่ที่นั่น²⁰

1 ปีหลังจากนั้นก็เกิดเหตุการณ์ที่เป็นจุดเปลี่ยนของชีวิตที่เป็น “บ๊ายบายที่ผลักดัน” ให้เตียง และรวม
ถึงปั้น แก้วมาคย์เข้ามาสู่วงการเมือง คือ การถูกจับกุมในข้อหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม
พ.ศ. 2478²¹ รายละเอียดเหตุการณ์เป็นดังนี้

วันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2478 เจ้าพนักงานกรมการจังหวัดอุครธานีได้เข้าจับกุมนายเหลียงริง
กับพรรคพวกที่บ้านหนองบัว ตำบลบ้านเก่า อำเภอหมากแข้ง จังหวัดอุครธานี พบเอกสารคอมมิวนิสต์
จำนวนมาก เจ้าหน้าที่ได้ขยายผล โดยเจ้าหน้าที่ตำรวจจังหวัดอุครธานี ได้จับกุมนายเตียง ศิริพันธ์ นายปั้น
แก้วมาคย์ และนายสุทัศน์ สุวรรณทัต ข้าราชการครูจังหวัดอุครธานี²² โดยขณะค้นบ้านเตียงพบหนังสือ
ภาษาอังกฤษจำนวน 5 เล่ม ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับลัทธิสังคมนิยม คือ 1) *How the Communists Rule
Russia* 2) *Political Philosophy of Socialism* 3) *Socialism & Culture* 4) *Story of American
Imperialism* และ 5) *Soviet Form of Govt. Its application to Western Civilisation being a debate*²³
ผู้ต้องหาทั้งสามไม่ยอมให้ปากคำในชั้นเจ้าหน้าที่ตำรวจไต่สวน²⁴

คณะกรรมการจังหวัดอุครธานีได้ส่งสำนวนการสอบสวนมายังกระทรวงมหาดไทย เพื่อ “กำหนด
เขตค้ำให้อยู่ตามพระราชบัญญัติป้องกันรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2476” และกระทรวงมหาดไทยได้ส่งเรื่องให้
คณะรัฐมนตรีมีคำสั่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาวินิจฉัยต่อบุคคลทั้งสามตามกฎหมายป้องกันรัฐธรรมนูญ

²⁰อภิสิทธิ์ กิจเจริญสิน, “แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายเตียง ศิริพันธ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
จังหวัดสกลนคร,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,
2542), หน้า 14 – 18.

²¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 20 – 21.

²²หจร. (2) สร 0201.89/1, สำเนา หนังสือของคณะกรรมการตามพระราชบัญญัติป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ
พ.ศ. 2476 เรื่อง นายเตียง ศิริพันธ์ นายปั้น แก้วมาคย์ นายสุทัศน์ สุวรรณทัตถูกกล่าวหาว่าดำเนินการเป็นปฏิปักษ์ต่อการ
ปกครองระบอบรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ไม่ลงวันที่ เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2477.

²³หจร. (2) สร 0201.89/1, หนังสือจากหม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย ถึง พระศรีรัตนสารวิศวกกรม ลงวันที่ 14
กรกฎาคม พ.ศ. 2478.

²⁴หจร. (2) สร 0201.89/1, สำเนา หนังสือของคณะกรรมการตามพระราชบัญญัติป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ
พ.ศ. 2476 เรื่อง นายเตียง ศิริพันธ์ นายปั้น แก้วมาคย์ นายสุทัศน์ สุวรรณทัตถูกกล่าวหาว่าดำเนินการเป็นปฏิปักษ์ต่อการ
ปกครองระบอบรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ไม่ลงวันที่ เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2477.

เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2478²⁵ และเรื่องนี้ได้เข้าที่ประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม โดยที่ประชุมตกลงให้ส่งดำเนินการไต่สวนให้แก่คณะกรรมการตามพระราชบัญญัติป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ²⁶

ขณะที่เกิดเรื่องนั้นทางกระทรวงธรรมการก็ได้ส่งหนังสือของหม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย ข้าหลวงตรวจการแผนกธรรมการ ที่จังหวัดอุตรธานี มายังกระทรวงมหาดไทย และหนังสือฉบับนี้ก็ถูกส่งไปให้แก่คณะกรรมการตามพระราชบัญญัติฯ ด้วยความในใจตกหมายกล่าวปฏิเสธข้อกล่าวหาของทางตำรวจ “ผมสงสัยว่าการจับกุมกล่าวหาว่า ครู 3 คนหลังคือ นายเตียง ศิริขันธ์ นายปั้น แก้วมาตย์ นายสุทัศน์ สุวรรณทัต นี้ก็กลัวจะเข้าไปโดยแกลังกล่าวหาโดยอาชวาคมาคร้ายส่วนตัวมากกว่า”²⁷ หม่อมหลวงมานิจเห็นว่าครูทั้งสอง คือ เตียงและปั้นมีคนเกลียดชังมาก และรับรองความประพฤติของทั้งสองว่าไม่มีพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่านิยมคอมมิวนิสต์ “ไม่เห็นคน 2 คนนี้ไปยุ่งด้วยพวกญวนอย่างใด มีได้ส่งเสริมลัทธิคอมมิวนิสต์ภายในโรงเรียน”²⁸ เขายังตั้งข้อสังเกตว่าการจับกุมนี้มาสงสัย เพราะเป็นไปอย่างเงียบๆ ซึ่งการจับกุมทั้งสองทำให้งานของทางโรงเรียนเสียหายอย่างมาก

แต่สำหรับสุทัศน์ หม่อมหลวงมานิจเห็นต่างจาก 2 คนนั้นว่า “ผมเห็นยังเป็นปัญหาอยู่เหมือนกัน” และกรณีของ เขียมศิลา ซึ่งมีการจับกุมและอยู่ระหว่างดำเนินคดีข้อหาคอมมิวนิสต์ก่อนหน้านั้นเห็นว่า “ผมเห็นด้วยว่า เป็นคอมมิวนิสต์ เพราะผมคอยข้องดูมานานแล้วเหมือนกัน”²⁹ สำหรับหลักฐานที่เป็นหนังสือ 5 เล่มนั้นเห็นว่าไม่เป็นปัญหา เพราะ “ถูกถ่ายๆ กับเป็นหนังสือความรู้รอบตัวทางประวัติศาสตร์ เพราะเป็นหนังสือเล่มเล็กๆ ราคาคล้ายหนังสือ ten – penny books ที่ขายตาม Piccadilly Circus”³⁰

จนกระทั่งวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2478 คณะกรรมการตามพระราชบัญญัติฯ ได้ส่งผลการวินิจฉัยไปยังเลขาธิการคณะรัฐมนตรี โดยคณะกรรมการตามพระราชบัญญัติฯ พิจารณาข้อกล่าวหาเฉพาะจากสำนวนการไต่สวนที่ส่งมาประกอบด้วยคำให้การของ ร.ค.ท.สมบุรณ์ จานกะเวียง นายประสิทธิ์ มนตรีวัชร นายเคช เทพหัสดิน ณ อยุธยา และ ส.ค.ท.นัย ทองถาวรจากพยานเหล่านี้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ถูกกล่าวหาทั้งหมดว่า

²⁵ หจข. (2) สร 0201.89/1, หนังสือกระทรวงมหาดไทย ที่ น. 7107/2478 เรื่อง ขอให้ตั้งกรรมการพิจารณา กำหนดเขตคดีให้อยู่, ลงวันที่ 20 กรกฎาคม 2478.

²⁶ หจข. (2) สร 0201.89/1, สำเนารายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 41/2478 วันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2478 เรื่องกระทรวงมหาดไทยขอให้ส่งเรื่องนายเตียงกับพวกต้องหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ให้คณะกรรมการตามพระราชบัญญัติฯ ป้องกันรักษารัฐธรรมนูญพิจารณา.

²⁷ หจข. (2) สร 0201.89/1, หนังสือจากหม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย ถึง พระศรีรัตนสดารวิศวกรรม ลงวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2478.

²⁸ เรื่องเดียวกัน.

²⁹ เรื่องเดียวกัน.

³⁰ เรื่องเดียวกัน.

นายประสิทธิ์ มนตรีวัตร์ อาชีพพ่อค้า ซึ่งได้รับมอบหมายจากผู้กำกับการค้าตรวจจังหวักอุดรธานีและ ร.ท.ท.สมบุญ จานกะเวียงให้ช่วยสืบราชการ ให้การว่า ช่วงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2476 ประสิทธิ์สืบได้ว่ามีคนไทยคนนามชื่อ คาเวียนคั้น มาจากเมืองท่าแขก แขวงอินโคจีนฝรั่งเศส เป็นผู้แทนของขบวนการคอมมิวนิสต์เข้ามาสืบสภาพเหตุการณ์ที่มีพวกคอมมิวนิสต์ถูกทางการไทยจับกุมตัวที่จังหวัดอุดรธานี นายคาเวียนคั้นได้มาพักที่บ้านหนองบัว ไก่ดำ กับบริเวณที่จับกุมตัวนายเหลื่องริงกับพวกได้ระหว่างที่นายคาเวียนคั้นมาพำนักอยู่ที่นั่น ก็มีทั้งคนไทยคนนามและคนไทยมาเยี่ยมเยียนอยู่บ่อยครั้ง

สำหรับเตียงและปิ่น ช่วงก่อนที่จะถูกจับกุมก็กำลังติดต่อกับนางกิมและนางบุญ ภรรยาของนายโง่ตันเวและนายฟาโม ซึ่งถูกเจ้าหน้าที่จับกุมข้อหาเป็นคอมมิวนิสต์ไปก่อนหน้านั้นแล้ว ซึ่งประสิทธิ์พบว่าเตียงและปิ่นไปหานางกิมและนางบุญ ได้สนทนากันจนคิดค้นนิคปกติ และในวันที่ถูกจับก็เห็นปิ่นรับที่จักรยานกลับบ้าน ประสิทธิ์เห็นว่าน่าสงสัยจึงแอบตามไปดูพบว่า ปิ่นแอบเอากระดากมาเผาไฟที่เชิงบันไดบ้าน

นายเคช เทพหัสดิน ณ อยุธยา รับราชการเป็นครูน้อย โรงเรียนอุดรพิทยานุกูล ได้ให้การว่า สังเกตเห็นผู้ถูกกล่าวหาทั้งสามและดวงสนิทสนมกันเป็นพิเศษ "มีนิสัยชอบในทางการเมืองและการ ปฏิวัติ" นอกจากนี้ผู้ถูกกล่าวหาเคยมาพูดชักชวนให้เข้า "คณะคอมมิวนิสต์" หลายครั้ง โดยได้โฆษณาว่า "ประเทศชาติจะเจริญรุ่งเรืองได้ก็ต่อเมื่อปกครองอย่างแบบโซเวียตรัสเซีย การปกครองอย่างลัทธิทุกวันนี้ เป็นการกดขี่ข่มเหงราษฎรยากจนมาก ไม่ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนอย่างใด ทุกวันนี้ประชาชนเห็นดีในทางคอมมิวนิสต์แล้วมากมาย ถ้าเป็นสมาชิกในคณะคอมมิวนิสต์แล้วคณะจะให้เงินทางใช้จ่ายฟุ่มเฟือย"

ส.ท.ท. นัย ทองถาวร ให้การว่า กลาง พ.ศ. 2477 คนได้ย้ายมาประจำการที่สถานีตำรวจจังหวักอุดรธานี โดยผู้บังคับบัญชาได้ให้ไปสอบสวนผู้ถูกลอบยิงโปลิตคอมมิวนิสต์ และดูการเคลื่อนไหวของผู้ถูกกล่าวหาทั้งสาม คนหนึ่ง พยานกับตำรวจอีก 2 นายออกตรวจท้องที่ แล้วชุ่มอยู่ที่ถนนเจ้าเมืองกับถนนวัฒนาต่อกัน ขณะชุ่มอยู่นั้นสังเกตเห็นชาย 3 คนกำลังเดินมา สงสัยว่าจะเป็นพวกที่มาแอบยิงโปลิตจึงแสดงตัวขอเข้าตรวจค้น แต่ทั้ง 3 คนนั้นกลับวิ่งหนีเข้าไปในจวนข้าหลวงจังหวัก แล้ววิ่งตรงไปยังบ้านพักของดวง บุคคลทั้งสามที่วิ่งหนีนั้นจำหน้าได้ 2 คน คือดวง และปิ่น ส่วนอีกคนหนึ่งจำหน้าไม่ได้

ผู้ต้องหาคอมมิวนิสต์ 3 คน คือนายโอมิน นายสม เถลิงสว่าง และนายคีเงียน ให้การตรงกันว่าได้สมคบกันซุกอุโมงค์ในบริเวณบ้านนายเหลื่องริง ที่บ้านหนองบัว เพื่อพิมพ์โปลิตโฆษณาลัทธิคอมมิวนิสต์ทั้งสามยอมรับว่าเอกสารคอมมิวนิสต์ที่จับได้เป็นของพวกเขา

นอกจากพยานบุคคลแล้วในสำนวนการไต่สวนยังมีพยานเอกสาร คือ

หนังสือลงวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2477 ปรากฏความความมั่นคงของเจ้าพนักงานว่า "เป็นสำเนาจับได้จากนายดวง เขียมสิลา ความในหนังสือมี 10 ข้อ ข้อ 2 ว่า ถ้าจักรรัฐบาลปัจจุบัน ข้อ 4 ว่า ริมเขาโรงงานอุตสาหกรรมของเศรษฐกิจต่างประเทศเป็นของกลาง ฯลฯ ลงท้ายว่าเตียง ศิริพันธ์"

หนังสือจั่วหน้าว่า “ระลึกสถาปนารัฐบาลไทยเวียดศรีเสียด ปีที่ 17” มีข้อความแบบเดียวกับหนังสือที่จับได้จากยวง ซึ่งหนังสือดังกล่าวเป็นใบปลิวที่ทิ้งที่จังหวัดอุดรธานี

สำเนาหนังสือ ลักษณะเป็น “รายงานการสืบสวน” ขณะเดินทางไปจังหวัดสกลนคร นครพนม “ใจความว่าได้เห็นพวกญวนเข้ามาในเขตต์ของสยาม และมีการประชุมกันเสมอ” โดยมีชื่อสุทัศน์ แสดงว่าเป็นผู้เขียนรายงาน และมีบันทึกว่า “ได้รับรายงานจากสุทัศน์ผู้พยายามตละเล็กละน้อยเพื่อชาติ ฯลฯ” แล้วลงนาม “ญวง”

สำเนาคำแปลภาษากรอซึ่งที่จับได้จากนายโอมินที่อุโมงค์ มีความในข้อ 2 ว่า ในการประชุมเดือนตุลาคม ค.ศ. 1934 มีนายญวง นายปั้น ครูโรงเรียนอุดรพิทยานุกูล เข้าร่วมประชุมด้วย

จากหลักฐานทั้งหมดนี้คณะกรรมการตามพระราชบัญญัติฯ ได้วินิจฉัยชี้แจงในแต่ละประเด็นโดยสรุปว่าหลักฐานที่ปรากฏในสำนวนการไต่สวนนั้นยังไม่ค่อยน่าเชื่อถือ “เดือนลอยและไม่มีเหตุผลสนับสนุน” ส่วนพยานเอกสารนั้นก็ยังไม่ชัดเจนพอที่จะเป็นพินิจแก่ผู้ถูกกล่าวหาทั้งสาม ส่วนหนังสือ 5 เล่มที่จับได้จากบ้านเคียงนั้น คณะกรรมการตามพระราชบัญญัติเห็นว่า “เป็นหลักฐานที่ห่างไกลออกไปจากประเด็นที่กล่าวหา หากเมื่อหลักฐานสำคัญในคดีนี้ยังเป็นการเดือนลอยจะพึงเอาเป็นพินิจแก่ผู้ถูกกล่าวหาอย่างไม่ถนัดแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องวินิจฉัยต่อไป”

คณะกรรมการตามพระราชบัญญัติฯ จึงมีความเห็นว่า “ซึ่งพร้อมกันชี้ขาดว่า ความการไต่สวนไต่ความยังไม่พอพียงว่า คดีนี้มีมูลตั้งข้อหา” และส่งความเห็นให้คณะรัฐมนตรีและที่ประชุมคณะรัฐมนตรีให้กระทรวงมหาดไทยดำเนินการต่อไป³¹

ทั้งนี้ไม่แน่ใจว่าทางกระทรวงมหาดไทยได้ให้ขัยการตั้งฟ้องผู้ถูกกล่าวหาทั้งสามหรือไม่ เพราะในงานของอภิสิทธิ์ ภิชาเจริญสิน ซึ่งใช้ข้อมูลจากบทความรำลึกความทรงจำของวิสุทธิ์ บุษยกุด³² ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องราวการไต่สวนของคณะกรรมการตามพระราชบัญญัติฯ เลย หากกล่าวถึงแต่เพียงว่า นายเคียงพร้อมกับ ญวง บั้นและสุทัศน์ ถูกจับกุมและถูกส่งตัวมาฝากขังที่โรงเรียนพลตำรวจ จากนั้นถึงขัยการตั้งฟ้องด้วยข้อหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2476 โดยเคียงได้สู้คดีในศาลว่าคนไม่ใช่คอมมิวนิสต์ แต่มีแนวคิดสังคมนิยม ที่ต้องการลดแตกต่างทางฐานะ เศรษฐกิจระหว่างบุคคลมิได้ต้องการรวมทรัพย์สินไว้เป็นของรัฐ ฯลฯ เคียงยืนยันว่าคนไม่ได้กระทำการหรือแสดงออกใดๆ ว่านิยมเลื่อมใสลัทธิคอมมิวนิสต์ และไม่เคยเผยแพร่ลัทธิดังกล่าวนี้ ซึ่งในที่สุดศาลได้ยกฟ้อง

³¹ หจข. (2) สร 0201.89/1, สำเนารายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 49/2478 วันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2478 เรื่องคณะกรรมการตามพระราชบัญญัติป้องกันรักษารัฐธรรมนูญรายงานพิจารณาเรื่องนายเคียง สิริพันธ์.

³² วิสุทธิ์ บุษยกุด, “รำลึกถึงครูเคียง,” ใน *วิบุรุษนักประชาธิปไตย ขุนพลภูพาน เคียง สิริพันธ์ ผู้นำเสรีไทยภาคอีสาน*, อ้างถึงใน อภิสิทธิ์ ภิชาเจริญสิน, “แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายเคียง สิริพันธ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดสกลนคร,” หน้า 21 – 22.

ให้พ้นข้อหา โดยอภิสิทธิ์กล่าวว่าการที่เตียงถูกจับในข้อหาคอมมิวนิสต์นี้เป็นการกดดันแก๊งฮั่นเนื่องมาจากความขัดแย้งส่วนตัวเรื่องผู้หญิง³³ ในขณะที่บั้น แก้วมาศย์กล่าวว่า หลังจากถูกขังอยู่ 2 เดือนก็ได้รับการปลดปล่อย เพราะวังเห็นให้หลวงพินัยการโกวิท (ฮั่น พรรณศิริ) ไปขอให้คุณหญิงทรวง ทรงสุรเศรษฐ์³⁴

หลังจากเหตุการณ์ถูกจับกุมข้อหาคอมมิวนิสต์ เตียงก็ได้เข้าสู่วงการเมือง ด้วยการสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดสกลนคร และได้มีบทบาททางการเมืองในสภาผู้แทนฯ อย่างโดดเด่น โดยได้รวมกลุ่มกับส.ส.อีสานกลุ่มหนึ่งที่เป็นลูกศิษย์ลูกหาของปรีดี พนมยงค์และมีอุดมการณ์คล้ายคลึงกัน เช่น ทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ถวิล อุดล จ้างทอง คาวเรือง เป็นต้น ซึ่งส.ส. อีสานกลุ่มดังกล่าวนี้มีความคิดที่ค่อนข้างจะเป็นแนวสังคมนิยม³⁵

ขบวนการเสรีไทย

ขบวนการเสรีไทยเป็นขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นที่มีเครือข่ายทั่วประเทศ ในภาคอีสานเตียง ศิริขันธ์ได้ประชุมเตรียมการดำเนินงานเสรีไทยสายอีสานในปี พ.ศ. 2485 ที่จังหวัดอุตรธานี โดยมีแกนนำคนสำคัญที่ร่วมประชุมนั้นก็คือ เตียง ศิริขันธ์ สมิท ประสิทธิ์พันธ์ สวัสดิ์ และสวัสดิ์ คราฐ หลังจากนั้นเตียงก็ได้จัดตั้งสำนักงานกลางขึ้นที่จังหวัดสกลนคร เพื่อเป็นสำนักคิดต่อกับทางกรุงเทพฯ และศูนย์บัญชาการสัมพันธ์มิตรที่เกาะลังกา และเมื่อมีการรับอาชญากรรมทางเครื่องบินแล้ว จึงได้มีการขยายสาขาออกไปตามจังหวัดต่างๆ ความจังหวัดใกล้เคียง คือ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด นครพนม อุตรธานี และหนองคาย³⁶

การตั้งศูนย์กลางการของเสรีไทยภาคอีสานในสกลนคร เตียงได้ระดมเอาบุคคลใกล้ชิดมาร่วมขบวนการ ตั้งแต่เพื่อนครู ลูกศิษย์ใกล้ชิด และญาติมิตร รวมถึงชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่เลือกตั้งของเตียงด้วย³⁷ สำหรับโครงข่ายในจังหวัดอื่นๆ นั้นเตียงอาศัยส.ส.อีสานกลุ่มที่เคยร่วมงานกับคนในรัฐสภาตั้งแต่ก่อนและหลัง พ.ศ. 2481 ตั้งหน่วยเสรีในพื้นที่เลือกตั้งของคน คือ ถวิล อุดล ในร้อยเอ็ด จ้างทอง คาวเรือง และกว้าง ทองทวี ในมหาสารคาม ทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ในอุบลราชธานี และอ้วน นาคทรพรพ ในอุตรธานี โดยขบวนการเสรีไทยในอีสานนี้มีกำลังหลักจากข้าราชการ โดยเฉพาะครูประชาบาล กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในท้องถิ่น³⁸

³³ อภิสิทธิ์ กิจเจริญสิน, แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายเตียง ศิริขันธ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดสกลนคร, หน้า 21 - 22.

³⁴ สุราชัย ยิ้มประเสริฐ, สัมภาษณ์ บั้น แก้วมาศย์, 25 ตุลาคม 2530.

³⁵ อภิสิทธิ์ กิจเจริญสิน, "บทบาททางการเมืองของขุนพลภูพาน เตียง ศิริขันธ์," ใน *คือผู้ก่อการปฏิวัติ...* (อุบลราชธานี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2543), หน้า 79.

³⁶ คาราวัทน์ เมตคคาริกานนท์, *การเมืองสองฝั่งโขง* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 317 และ 323.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 320.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 323 - 327.

มาลัย ชูพินิจได้ประเมินจำนวนพลพรรคในแต่ละจังหวัดของภาคอีสานไว้ดังนี้ สกตนคร 3,500 คน นครพนม 800 คน อุครธานี 1,200 คน หนองคาย 200 คน มหาสารคาม 4,000 คน และอุบลราชธานี 3,000 คน⁴²

กำลังหลักของขบวนการเสรีไทยสายอีสานคือครูในท้องถิ่น ชาวลี้ลับ ทับขวาที่ต่อมาได้เข้าร่วมพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยและได้เป็นสหายนำคนหนึ่งของอีสานเหนือ ในชื่อจ๊กคั้งว่า ลุงวัฒนา เป็นครูประชาบาลคนหนึ่งที่ได้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทยด้วย การเข้าร่วมขบวนการเสรีไทยของวัฒนาและคนอื่นๆ ส่วนมากเป็นการจ๊กคั้งภายในระบบราชการ กล่าวคือ ไม่ค่อยมีการปลุกระดมมวลชนระดับต่าง หากแต่ใช้กลไกหรือสายงานบังคับบัญชาในระบบราชการเป็นตัวหลักที่จ๊กคั้งพลพรรค* ในกรณีของลุงวัฒนา ราวเดือนเมษายน พ.ศ. 2488 ในการประชุมครูที่อำเภอประจำภาคที่มีผู้เข้าร่วมประชุมประมาณ 300 กว่าคน เมื่อการประชุมเสร็จสิ้นลง จำลอง คาวเรือง ทองอินทร์ ภูริพัฒน์ และกวาง ทองทวี ศึกษาธิการจังหวัดและคนอื่นๆ อีก 4 คน ก็เข้ามาในที่ประชุม กวางได้กล่าวในที่ประชุมให้เพื่อครูเข้าร่วมการต่อต้านญี่ปุ่น

เพื่อนครู ... ที่รักทั้งหลาย

ท่านอาจสังเกตเห็นพวกเรามากหน้าหลายตา อยากจะบอกพวกเพื่อนๆ ว่า ประเทศไทยที่รักยิ่งของเราได้สูญเสียเอกราชแล้ว ญี่ปุ่นยึดครองไทยมา 3-4 ปีแล้ว เราถูกหลอกลวงโดยที่มีจิตใจรักชาติ ไม่ควรนิ่งเฉย เราจะต้องสามัคคีกันขับไล่ญี่ปุ่นผู้ยึดครองออกไปจากผืนแผ่นดินไทย ปกป้องเอกราชของชาติไว้ มีให้ชาติโคมารุกรานยึดครองอีก เราจะร่วมกันทำงานใหญ่ จะมีคนนำพาท่านไปฝึกอาวุธ ... เรื่องที่พูดกับเพื่อนครูวันนี้ เป็นเรื่องลับสุดยอด อย่าได้แพร่พรายให้ใครรู้⁴³

จากนั้นผู้ที่อาสาสมัครไปฝึกอาวุธก็ออกเดินเท้าจากบรบีอไปยังบ้านซาค - นาถู อำเภออุทุมพรพิสัย (ปัจจุบันเป็นกิ่งอำเภอนาถู จังหวัดกาฬสินธุ์) ที่บ้านนาถูเป็นฐานใหญ่ของเสรีไทยในจังหวัดมหาสารคาม มีสนามบินขนาดใหญ่ตั้งอยู่ด้วย โดยผู้เข้าฝึกอยู่ในฐานแห่งนี้มาจากท้องที่ต่างๆ ในจังหวัดมหาสารคามและร้อยเอ็ด โดยส่วนใหญ่จะเป็นครูประชาบาล และครูโรงเรียนฝึกหัดครูมหาสารคาม แต่ก็มีบางอำเภอที่นายอำเภอก็เข้าร่วมฝึกด้วย การฝึกอาวุธก็มีปืนตั้งแต่ปืนเล็กยาว หรือปืนไรเฟิล ชนิดบรรจุ 5 นัด กระซางยิงทีละนัด ปืนกลมือ บรรจุ 28 นัด ยิงเร็ว และปืนกลกลาง หรือปืนเพียด ซึ่งเป็นปืนรุ่นเก่าขนาดเทียบเท่ากับ

⁴²นายฉันทนา (มาลัย ชูพินิจ), xo group เรื่องภายในขบวนการเสรีไทย ช้างถึงใน ฆนพด อังสฤต, "60 ปีเสรีไทย วีรกรรมของผู้มีใช้ชาติ," : 134.

* มีหลายกรณีที่เป็นรูปธรรมถึงการจ๊กคั้งภายในระบบราชการ และจากการพูดคุยของผู้เขียนวิทยานิพนธ์กับอดีตครูใหญ่โรงเรียนหนองขาม - หนองแวง - บ้านเต้า อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2544 ซึ่งเป็นอดีตพลพรรคเสรีไทยที่เคยไปสวนสนามที่กรุงเทพฯ เมื่อหลังสงคราม เรากล่าวได้ว่าที่เข้าร่วมเพราะมีหนังสือเวียนของราชการให้ไปฝึกอาวุธของเสรีไทยที่ค่ายในอำเภอน้ำพอง

⁴³ชาวลี้ลับ ทับขวา, จากเสรีไทยสายอีสานสู่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย, หน้า 19.

ปีน ก. 60 นอกจากนี้ยังมีมีการฝึกใช้ระเบิดและค้ำทุ่นระเบิดเพื่อข่มขู่โจมตีหรือทำลายเส้นทางคมนาคม การบรรยายวิธีการใช้อาวุธจะทำกันที่ฐาน โดยการซ้อมยิงจริงๆ จะทำกันบนภูพาน อาวุธของเสรีไทยได้มาจากทิ้งระเบิดของสัมพันธมิตร โดยอาวุธที่ได้จะติดให้กับพลพรรคที่อยู่ประจำที่ฐาน อีกส่วนจะถูกนำไปซ่อนไว้บนภูพาน กับจัดส่งไปให้กับหน่วยของเคียง ศิริจันทร์และครอง จันดาวงศ์ ที่มีฐานอยู่ที่คองพระเจ้า โดยจะมีจุกฝังส่งอยู่ที่บ้านเต่างอยฝึกอยู่ราว 1 เดือนก็ให้กลับออกมา จนประมาณเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2488 ขวลิตถูกเรียกตัวมาฐานบ้านซาค - นาคูอีกครั้งหนึ่ง ในช่วงเวลาดังกล่าวฐานฝึกและสนามยิงบ้านซาค - นาคู “เสียลับ” ให้กับญี่ปุ่น แต่ทหารญี่ปุ่นยังไม่ได้ทำอะไร เพราะญี่ปุ่นก็ยอมแพ้สงครามเสียก่อน

ขวลิตเล่าให้ฟังถึงความสัมพันธ์ระหว่าง พทท. กับเสรีไทยว่า ขณะที่เขาเป็นพลพรรคเสรีไทยระดับล่างจึงยังไม่ทราบอะไร จนเมื่อได้มีบทบาทหน้าในเขตอีสานเหนือจึงทราบประวัติว่าพทท. มีการเคลื่อนไหวต่อด้านญี่ปุ่นทางภาคใต้และในกรุงเทพฯ โดย “ต่างฝ่ายต่างเคลื่อนไหวไป” ก็ได้มีความสัมพันธ์กันในพื้นที่ที่ทั้งสองเคลื่อนไหว อย่างไรก็ตาม ขวลิตก็ทราบในภายหลังเช่นกันว่า กว้าง ทองทวี ศึกษาธิการจังหวัดมหาสารคามที่เคลื่อนไหวนครราชสีมาอยู่ขณะนั้น “เป็นสมาชิกของพทท.” ซึ่งต่อมาเขาก็ได้เป็น ส.ส. จังหวัดกาฬสินธุ์ 1 สมัยและถึงแก่กรรมในตำแหน่งดังกล่าว⁴⁴

กลุ่ม ส.ส. ที่เคลื่อนไหวนครราชสีมาได้ทำให้เกิดรวมกลุ่มทางการเมืองในสภา โดยที่หลังจากการหมดอำนาจของจอมพลป. พิบูลสงคราม และมีพลเรือนขึ้นมาเป็นรัฐมนตรีตั้งสมัยสงครามยังไม่ยุติ ส.ส. อีสานกลุ่มนี้ก็ได้เป็นรัฐมนตรีหลายคน เช่น เคียงและจำลอง และต่อมากลุ่ม ส.ส. ที่เคลื่อนไหวนครราชสีมา ก็รวมกลุ่มกันเป็นพรรคสหชีพหลังจากประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2489

พรรคสหชีพเป็นการรวมกลุ่มของพวก ส.ส. อีสานที่นำโดยทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ส.ส. อุบลราชธานี ซึ่งก็ได้รวบรวม ส.ส. ที่เคยเคลื่อนไหวนครราชสีมามาก่อนและเป็นกลุ่ม ส.ส. ที่สนับสนุนปรีดี พนมยงค์ อันได้แก่ เคียง ศิริจันทร์ ส.ส. สกลนคร ถวิล อุดล ส.ส. ร้อยเอ็ด และจำลอง ดาวเรือง ส.ส. มหาสารคาม ซึ่งนอกจากนี้ก็ยังมียกการเมืองฝ่ายนิยมปรีดีหลายคนที่เข้าร่วม⁴⁵ โดยแนวนโยบายของพรรคโน้มเอียงไปทาง “สังคมนิยม” ที่สนับสนุนระบบสหกรณ์⁴⁶

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2489 มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนเพิ่มเติมตามบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งผลการเลือกตั้งปรากฏว่าผู้สมัครพรรคสหชีพได้รับการเลือกตั้งเข้ามาถึง 56 คน ในขณะที่พรรคประชาธิปไตยได้เพียง 15 คน โดยที่พรรคสหชีพได้รับการสนับสนุนอย่างคึกคักในภาคอีสาน ซึ่งมี ส.ส. สหชีพจากภาคอีสานในการเลือกตั้งคราวนั้นถึง 28 คน ซึ่งจำนวนหนึ่งในปีนั้นเป็นผู้ที่ร่วมเคลื่อนไหวนครราชสีมา และสองคนในจำนวนนั้นคือ กว้าง ทองทวี (มหาสารคาม) ซึ่งคามข้อมูลของลุงวัฒนะบุรุษว่าเข้าร่วม

⁴⁴ขวลิต ทับขวา, จากเสรีไทยสายอีสานสู่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย, หน้า 25.

⁴⁵คารวรัตน์ เมศคาริกานนท์, การเมืองสองฝั่งโขง, หน้า 360 - 363.

⁴⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 363.

พรรคคอมมิวนิสต์ตั้งแต่สมัยเคลื่อนไหวเสรีไทย และปั้น แก้วมาศย์ (นครพนม) ที่ได้เข้าร่วมพรรคคอมมิวนิสต์ไทยในเวลาต่อมา

ปั้น แก้วมาศย์เคยถูกจับกุมในข้อหาเป็นคอมมิวนิสต์พร้อมกับเตียง ศิริขันธ์ โดยหลังจากที่พ้นข้อกล่าวหาแล้วก็ย้ายมาเป็นครูที่โรงเรียนวัดแก้วฟ้าต่าง ใน พ.ศ. 2480 ซึ่งโรงเรียนดังกล่าว มีนักเรียนอย่าง เจริญ วรรณงาม และรวม วงศ์พันธุ์ ที่ต่อมาจะได้เป็นเลขาธิการที่ 1 และสมาชิกกรรมการเมืองของ พคท. รวมอยู่ด้วย จนถึงช่วงปลายของสงครามก็ย้ายกลับไปอยู่บ้านที่นครพนม และเตียง ศิริขันธ์ก็ชวนให้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทย เมื่อสงครามสิ้นสุดลงเขาก็ลาออกจากกรมลาดสมัครรับเลือกตั้งเป็น ส.ส. จังหวัดนครพนม บทบาทในสภาของปั้นได้มีส่วนช่วยสนับสนุนประเสริฐ ทรัพย์สุนทรยกเลิกกฎหมายกฎหมายคอมมิวนิสต์ ในช่วงที่ปั้นเป็นส.ส.อยู่นั้นเองที่ได้เริ่มมีคนของพคท. เข้ามาติดต่อกัน โดยมีวิโรจน์ อำไพเป็นคนเข้ามาติดต่อกัน แต่ในช่วงระยะที่เป็นส.ส.อยู่นั้นยังไม่ได้ร่วมเคลื่อนไหวกับพรรคเท่าไรนัก จะมาเริ่มก็หลังรัฐประหาร พ.ศ. 2490 โดยทำงานร่วมกับนิคม พงษ์คาบเพชร และเสนาะ พานิชย์เจริญ โดยวิโรจน์เป็นคนนำการศึกษา และปั้นยังเป็นคนประสานงานกับพโยม จุลานนท์ด้วย

ในพ.ศ. 2493 เกิดสงครามเกาหลีและ พคท. ได้เข้าร่วมเคลื่อนไหวสันติภาพด้วย ปั้นได้เป็นกรรมการสันติภาพและเป็นตัวเปิดให้กับพรรคในขบวนการสันติภาพ พ.ศ. 2495 ก็ได้เดินทางไปประชุมสันติภาพสากลที่จีนและกว่าจะได้กลับเมืองไทยราว พ.ศ. 2500 ซึ่งกลับมายังคงทำงานเคลื่อนไหวในหมู่ นักการเมืองเป็นหลัก จนหลังการประชุมสมัชชา 3 คือใน พ.ศ. 2506 ปั้นก็ลงสู่ชนบทที่เขตบ้านนาขาม อำเภอเสิงสาง ต่อมาย้ายมาที่เขตงานภูสระคอกบัวและนาแกคามดำคับจนถึง พ.ศ. 2514 จึงย้ายไปอยู่ภาคเหนือที่จังหวัดน่าน⁴⁷

การวิพากษ์กล่าวหาว่า ถึงแม้ว่า ส.ส. จากภาคอีสานจะมีความคิดทางการเมืองต่างกัน อันสะท้อนให้เห็นจากการสังกัดพรรคการเมืองที่แตกต่างกัน แต่ “ส.ส.อีสานก็ได้มีการประสานแนวคิดทางการเมืองนอกสภาเข้าด้วยกัน” คือสนับสนุนการต่อสู้ของขบวนการกู้ชาติของลาว ซึ่งไม่ว่าจะเป็นกลุ่มของสหชีพ และกลุ่มของฟอง สิทธิธรรม ส.ส. อุบลราชธานีจากพรรคประชาธิปัตย์ ก็ประสานกันให้การสนับสนุนการของชาวลาวดังกล่าวด้วย⁴⁸

กลุ่มของฟองได้สนับสนุนขบวนการลาวอิสระที่มาจากลาวพดัดถิ่นที่กรุงเทพฯ ผล สระแสนดี ส.ส. ขอนแก่น กลุ่มของฟองก็ได้ช่วยเหลือเป็นที่ปรึกษาทางการเมืองให้ หรือ พ.ศ. สิทธิพนม พิชิตวารสารตั้งออกจากราชการใน พ.ศ. 2489 ก็อาสาฟอง ชำมแม่น้ำโขงไปร่วมงานกับขบวนการลาวอิสระ รวมถึงลูกศิษย์และญาติมิตรของฟองคนอื่นๆ ก็หนุนช่วยลาวทั้งสิ้น ในขณะที่กลุ่มเสรีไทยภาคอีสานที่นำโดยเตียง ศิริขันธ์ก็มีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งขบวนการเสรีลาวตั้งแต่สมัยสงคราม โดยมีความร่วมมือกันอย่าง

⁴⁷สุราชัย ยัมประเสริฐ สัมภาษณ์, ปั้น แก้วมาศย์, 25 ตุลาคม 2530.

⁴⁸คารารัตน์ เมตตาริกานนท์, การเมืองสองฝั่งโขง, หน้า 402.

ใกล้ชิดกับขบวนการเสรีไทยที่อยู่บนภูพาน ซึ่งค่ายของเสรีไทยบนภูพานเองก็เคยรับคนลาวมาฝึกอาวุธ โดยมีครอง จันทาวงศ์เป็นผู้รับผิดชอบ โดยทั้งสองกลุ่มได้ร่วมมือกันใน พ.ศ. 2488 ที่ฟองได้มาปรึกษากับพวกเตียง ทองอินทร์ จำลอง ถวิล และผล ให้ช่วยกันจัดตั้งขบวนการเสรีลาวเพื่อปลดปล่อยประเทศลาวจากฝรั่งเศส

การสนับสนุนขบวนการกู้ชาติของลาวต่อกลุ่ม ส.ส. อีสานนั้น มีตั้งแต่การสนับสนุนเรื่องอาวุธ ที่นำเอาอาวุธของเสรีไทยที่ได้จากสัมพันธมิตรไปให้กับขบวนการของชาวลาวและเวียดนามเพื่อปลดปล่อยประเทศของตนเอง ใน พ.ศ. 2489 ขบวนการลาวอิสระก็ได้อพยพมาตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นที่กรุงเทพฯ โดยรัฐบาลไทยสมัยบริติช พนมยงค์ก็ได้ช่วยเหลือจัดที่พักให้ ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ฝ่ายเวียดนามอิสระก็ได้มาตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นที่เมืองไทยเช่นเดียวกัน จนถึงหลังรัฐประหารเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2490 การเคลื่อนไหวของ ส.ส. อีสานเพื่อหนุนช่วยลาวก็ยังคงอยู่ในรายงานของทางการระบุถึงเพียงว่าได้ส่งผู้ส่งกำลังพลชาวลาและเวียดนามประมาณ 2,000 คน ที่ภูพานเพื่อต่อต้านการรัฐประหาร ซึ่งการวิพากษ์สันนิษฐานว่า ชาวลาและเวียดนามที่กล่าวถึงคือกลุ่มลาวอิสระและชาวเวียดนามที่เคลื่อนไหวต่อต้านฝรั่งเศส นอกจากนี้ยังมีหลักฐานว่ามีชาวลาและนายอัมพร สุวรรณบด ส.ส. ร้อยเอ็ด กลุ่มนายฟองได้ปลุกระดมชาวบ้านแถบอำเภออุทุมพรพิสัยให้เข้าร่วมขบวนการกู้ชาติลาว แต่ความเคลื่อนไหวของกลุ่ม ส.ส. อีสานหลังรัฐประหารก็ถูกจำกัดโดยเฉพาะกลุ่มอดีตเสรีไทยที่ถูกจับกุมคุมขัง ในข้อหาบงกชแบ่งแยกราชอาณาจักรและถูกสังหารในที่สุด ในขณะที่ฟองก็ถูกจับตามองอย่างใกล้ชิดจนใน พ.ศ. 2497 ก็ถูกจับในข้อหาเดียวกัน แต่ก็สามารถสู้คดีจนชนะแต่ก็มาถูกจับอีกครั้งใน พ.ศ. 2504 ร่วมกับครอง จันทาวงศ์ โดยเขาถูกจำคุกอยู่หลายปี

การต่อสู้ในลาวกับอีสานแยกกันไม่ขาด หรือผลสะท้อนจากการกู้ชาติในลาว และเวียดนามก็แยกไม่ออกจากการเคลื่อนไหวคอมมิวนิสต์ ซึ่งจากการค้นคว้าเอกสารลาวของคาราวีค้นพบว่าขบวนการคอมมิวนิสต์ลาวมีการติดต่อกับเสรีไทยในอีสาน และมีการหนุนช่วยโดยประชาชนในภาคอีสาน นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งฐานเพื่อฝึกอบรมวิชาทหารและการเมืองที่สกลนคร หนองคาย นครพนม และมุกดาหาร ซึ่งฐานเหล่านี้มีชาวลาและเวียดนามเป็นร้อยละ คนที่ได้เข้าฝึกอบรมในฐานเหล่านี้⁴⁹

นอกจากนั้นยังมีการปลุกระดมจัดตั้งคนอีสานเพื่อร่วมการปฏิวัติ - กู้ชาติในลาวอีกด้วย เช่นในเขตจังหวัดนครพนมในราว พ.ศ. 2497 - 2498 โดย "สหายทองสิน" หรือ ร้อยเอ็ดทองสิน ไชยบัณฑิต ทหารชาวลา เข้ามาโดยการติดต่อกับเคซ เคโซ อดีตกำนัน ค. เรณูนคร อ. ชาติพนม ซึ่งเข้าใจว่าทั้งสองคงรู้จักคุ้นเคยกันมาก่อนและให้มาสร้างบ้านพักอาศัย ที่บ้านน้อย อันเป็นหมู่บ้านที่แยกออกไปจากบ้านนาบัว ซึ่งอยู่คนละฝั่งถนน โดยสหายทองสินได้ใช้บ้านพักของเขาเป็นจุดที่ทำการเคลื่อนไหวเผยแพร่ความคิดทางการเมือง ชาวบ้านนาบัวคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า ใจเตี้ยงว่า "กะพากันหูกคูกัยกันแล้ว ตอนแฉ่งๆ ชาวบ้านกะพา

⁴⁹คาราวีค้น แมคคาร์ริกานนท์, *การเมืองสองฝั่งโขง*, หน้า 402 - 437.

กันไปฟัง บอกกันปากต่อปาก ว่ามีคนแปลกหน้ามาเข้า เขากะพากันไป ไปฟังเพิ่นเข้าเต็มถานบ้าน ไปกันหลายไปฟัง ท่านสหายกงสินเว้า⁵⁰โดยลักษณะการพูดคุยกับชาวบ้านนั้นเริ่มจากการพูดคุยสารทุกข์สุกดิบเรื่องราวต่างๆ ไป จากนั้นจึงพูดคุยให้เห็นถึง “ความบกพร่องและความไม่เหมือนกัน” ในระบบการปกครองปัจจุบัน นอกจากการพูดคุยเรื่องการเมืองแล้ว สหายกงสินยังปฏิบัติตัวให้เป็นประโยชน์และเป็นที่เคารพรักของชาวบ้าน โดยการช่วยเหลือชาวบ้านในเรื่องต่างๆ เช่นการช่วยเหลือในด้านการรักษาพยาบาลโดยไม่คิดค่ารักษา หรือสนับสนุนช่วยเหลืองานบันเทิงของหมู่บ้าน โดยการนำเอาหนังมาฉาย เป็นต้น นอกจากนี้เขายังส่งเสริมให้มีการปลูกพืช ที่น่าสนใจก็คือ สหายกงสิน ได้มีโอกาสพูดคุยประชุมในที่ประชุมหมู่บ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเขามีเส้นสายในหมู่บ้านในแถบนั้น ไสว แตนมิตร เต้าให้ธัญวา ฟังว่า

พอหลังจากที่ผู้ใหญ่บ้านเว้าจบ สหายกงสินกะขอเว้า ในทำนองวิจารณ์รัฐบาล ว่า เจ้า นายเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ฝ่ายตำรวจทหารก็เ็นอย่างนั้นอย่างนี้ ตำรวจนั้นพากันเจาะกินใส่ โทเสา คนละ 100 - 200 บาท เห็นบ⁵¹

การเคลื่อนไหวของสหายกงสินนี้ได้แพร่ขยายไปในหลายหมู่บ้านไม่เฉพาะแค่บ้านนาบัว แต่ในตำบลเรณูนคร เช่นบ้านหนองฮี กุดคาโก้ นามะเขือ ฯลฯ และยังขยายไปแถบปลาปากและนาแกอีกด้วย โดยเราถูกจับกุมในการกวาดล้างใหญ่ในภาคอีสานช่วงเดือนสิงหาคม - กันยายน พ.ศ. 2504 หลังการจับกุมครอง จันดาวงศ์⁵²

โดยการเคลื่อนไหวของสหายกงสินเป็นการเคลื่อนไหวในนามขบวนการคอมมิวนิสต์ของลาวหรือขบวนการปลดปล่อยลาว ซึ่งธัญวาอ้างว่ายังไม่ได้เกี่ยวข้องกับ พคท. ดังนั้นการปลุกระดมของสหายกงสินขณะนั้น เป็นการปลุกระดมเพื่อสร้างแนวร่วมในการต่อสู้ในอินโดจีน มากกว่าที่จะปฏิบัติประเทศไทย จนกระทั่งราว พ.ศ. 2504 - 2505 พวกที่ทางพรรคไทยส่งไปเรียนในอินโดจีนกลับมาปฏิบัติงานในแถบภูพานแล้ว จึงได้มีการติดต่อบริการประสานงานกับพรรคลาวให้ส่งคนไทยที่อยู่ในก ระจัดตั้งของพรรคลาวทั้งในประเทศและที่ต่อสู้และศึกษาต่อในอินโดจีนให้มาปฏิบัติงานในฝั่งไทยและขึ้นต่อพคท.แทน⁵³

แม้ว่าจะไม่พบว่าส.ส.อีสานระดับนำอย่างเตียง จำดอง ถวิล หรือฟอง จะมีความสัมพันธ์กับพรรคคอมมิวนิสต์ไทย แต่บุคคลเหล่านี้ก็มีส่วนร่วมในการหนุนช่วยการกู้ชาติ หรือการปฏิวัติในลาวซึ่งมีความสัมพันธ์

⁵⁰ธัญวา ใจเที่ยง, “วันเสียงปืนแตก” และพลวัตทางสังคมของชุมชนแห่งการปฏิวัติประชาธิปไตยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการพัฒนาดอกชุมชน 2 ฝั่งโขง, 2544), หน้า 55.

⁵¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

⁵²กองอำนวยการป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์, “ระดึ๊งงานพระราชทานเพลิงศพผู้เสียชีวิตเนื่องจากการปฏิบัติหน้าที่ราชการ (ม.ป.ท., 2513), หน้า 271.

⁵³ธัญวา ใจเที่ยง, “วันเสียงปืนแตก” และพลวัตทางสังคมของชุมชนแห่งการปฏิวัติประชาธิปไตยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย, หน้า 65 - 66.

กับชาวอีสานในแง่เชื้อชาติ ที่สำคัญเป็นผู้ที่ปลุกจิตสำนึกทางการเมืองของชาวอีสานให้ตระหนักถึงความไม่เป็นธรรมที่ภูมิภาคอีสานได้รับ ซึ่งชาลส์ เอฟ. คายส์กล่าวว่าการตายของทองอินทร์ จำลอง อดิวิ และทองเปลว ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2492 และเตียง ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2495 กลายเป็นสัญลักษณ์ของอารมณ์ร่วมของชาวอีสานจำนวนมากว่าพวกเขาถูกเลือกปฏิบัติ (discriminate) จากรัฐบาลกลางที่นับวันความรู้สึกนี้ก็ยิ่งเติบโตขึ้น ซึ่งการตายของส.ส.อีสานเหล่านี้เป็นตัวอย่างสำคัญของพัฒนาการของอัตลักษณ์ทางการเมืองของภาคอีสาน⁵⁴

หลังเหตุการณ์ 6 ตุลา สุรชัย จันทิมาธร หรือหงา คาราวาน ได้เข้าร่วมการต่อสู้กับพคท. ในเขตป่าเขาแถบภูซาง เขาได้แต่งเพลงซึ่งสะท้อนให้เห็นความเกี่ยวโยงทางอุดมการณ์การต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยของไทยและเอกราชของอินโดจีนของเตียง ศิริขันธ์ เสรีไทย และ ส.ส.อีสาน ในเพลง *ขุนพลภูพาน* มีเนื้อร้องท่อนหนึ่งว่า “นายเตียง นายจำลอง ทองอินทร์ และนายอดิวิ เพื่อประชาธิปไตย รวมพลกอบกู้ชาติไทย และโยงโยงเชื่อมอินโดจีน”⁵⁵ สะท้อนให้เห็นแนวความคิดที่ว่า การตายของบุคคลทั้งสี่นี้เป็นการตายของนักกู้ชาติ รัฐบาลเผด็จการได้สังหารนักกู้ชาติของชาวอีสาน ดังนั้นชาวอีสานจึงต้องลุกขึ้นสู้

3. บทบาทของครอง จันคาวงค์

ความสำคัญของบทบาทของครอง ที่มีต่อขบวนการคอมมิวนิสต์ในเขตภูพาน อุดม สิสุวรรณได้บันทึกเอาไว้ว่า สหายนำของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่นำการเคลื่อนไหวชาวนาในแถบคงพระเจ้า เป็นเพียงคน “รุ่นที่ 4” ซึ่งยังมีคนรุ่นก่อนหน้าพวกเขาที่ทำให้ “คนในละแวกนี้มีความตื่นตัวทางการเมืองอย่างสูง” คนรุ่นแรกนั้นก็คือ เตียง ศิริขันธ์ และพลพรรคเสรีไทยที่เคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นในละแวกนี้ ส่วนอีกสองรุ่นคือ

คนรุ่นที่สองเห็นจะได้แก่สมัยคุณครอง จันคาวงค์ ในระยะต้น เป็นที่ทราบกันดีว่าคุณครองเป็นผู้ที่เคารพนับถือคุณเตียง ศิริขันธ์ อย่างยิ่ง งานสำคัญของท่านในระยะนี้ก็คือจัดตั้งองค์การไทยกู้ชาติขึ้นบนพื้นฐานของความรักชาติ

องค์การไทยกู้ชาติในเขตนี้มีความเป็นปึกแผ่นดียิ่ง มันเป็นองค์การที่จัดตั้งขึ้นเพื่อต่อสู้กับต่างชาติในแนวเดียวกับองค์การเสรีไทย เพียงแต่เป้าหมายโจมตีนั้นไม่ใช่อยู่ที่ญี่ปุ่น ต่อมาฝ่ายนำขององค์การนี้เห็นว่ามัน “ช้าย” เกินไป จึงได้สั่งให้ยุบเลิกเสีย

คนรุ่นที่สามก็คือคนรุ่น คุณครอง จันคาวงค์ ในระยะหลัง ช่วงนี้เป็นช่วงการเคลื่อนไหวของชนชั้นปัญญาชน คัดค้านสงคราม การเคลื่อนไหวนี้เป็นการเคลื่อนไหวอย่างเปิดเผย ไม่

⁵⁴Charles F. Keyes, *Isan: Regionalism in Northeast Thailand* (Southeast Asia Program Cornell University, 1967), p. 35.

⁵⁵เมื่อนี้ย (เพลง) : รวมบทกวีจากเสียงเพลง ในรอบ 30 ปี หงา คาราวาน (กรุงเทพฯ: สามัญชน, 2546), หน้า 64 – 65.

ใช้ดำเนินงานอย่างลับๆ เหมือนองค์การไทยกู้ชาติ จะกล่าวได้ว่า การเคลื่อนไหวสันติภาพทำให้พวกฝ่ายซ้ายทั่วประเทศล้มตัวเมยกำตั้งของตนเองมาเกือบหมด หรือว่าหมดเลยก็เป็นได้⁵⁶

ประวัติของทีละเขี่ยคะอะมากที่สุดถูกเขียนขึ้นโดยนักเขียนฝ่ายต่อต้านคอมมิวนิสต์ “คมสรวรค์ มาตุคาม” ออกตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2521 ผู้เขียนอ้างว่าเขียนขึ้นจากข้อมูลสัมภาษณ์บุคคลผู้ใกล้ชิด (ได้แก่ ภักดี พงศ์สิทธิศักดิ์ น้องเขี่ยคะอะ ถี พรหมจรรย์⁵⁷ ดอง ศรีวิไล ผกค. ทัมบอด้ว แดง แสงโยธา พี่เขี่ยคะอะ และพ่อย พิลาวัณย์ ซึ่งทั้งหมดอ้างว่าเป็นสมาชิกระดับหัวหน้าขององค์การสามัคคีธรรม) ชาวบ้านที่อาศัยอยู่แถบอำเภอสงว่างแคนดิน ที่เป็นประจักษ์พยานในเหตุการณ์ และเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปราบปรามจับกุม และผู้เขียนยังใช้เอกสารหลักฐานประเภทผลการสืบสวนของทางเจ้าหน้าที่ที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ การสัมภาษณ์ ผกค. แถบอำเภอสงว่างแคนดินที่ออกมาตอบตัวหรือถูกจับ และสิ่งพิมพ์อื่นๆ⁵⁸ ดังนั้นประวัติของครองข้างล่างนี้ข้อมูลส่วนใหญ่มาจากหนังสือเล่มนี้ เว้นแต่จะทำเชิงอรรถได้เป็นอย่างอื่น

นายครอง จันคาวงศ์เกิดเมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2451 ที่จังหวัดสกลนคร เป็นบุตรของหมื่นศรีปากดี หรือนายดี กับนางวัน จันคาวงศ์ ซึ่งทั้งคู่มีเชื้อสายไทยย้อ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม พร้อมกับทำงานรับจ้างและค้าขายจนสามารถสร้างฐานะของครอบครัวให้ร่ำรวยขึ้นมาได้ ครองเข้าเรียนที่โรงเรียนสกลราชวิทยานุกูล อันเป็นโรงเรียนประจำจังหวัดสกลนคร จนจบชั้นสูงสุดของโรงเรียนคือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากนั้นครองก็ไปทำงานเป็นครูประชาบาลอยู่ที่อำเภอสงว่างแคนดินอยู่พักหนึ่งจึงไปศึกษาต่อวิชาครูมุดอีก 3 ปี ที่โรงเรียนครูมุดประจำมณฑลอุดรจนจบได้วุฒิประโยคครูมุด จึงได้กลับมาเป็นครูประชาบาลที่โรงเรียนในแถบอำเภอสงว่างแคนดิน และได้เป็นครูประจำชั้นและครูใหญ่โรงเรียนประชาบาลต่างๆ ในเขตอำเภอสงว่างแคนดิน ใน พ.ศ. 2477 ครองได้ย้ายไปเป็นครูใหญ่โรงเรียนบ้านนาอวน อำเภอวานรนิวาส และย้ายกลับมาเป็นครูใหญ่โรงเรียนสงว่างวิทยาสึกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2484 ในช่วงเวลานี้เขาก็ได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูประถม (ป.ป.) และจนถึงวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2485 เขาก็ได้ลาออกจากการเป็นครูประชาบาลเพื่อไปประกอบอาชีพส่วนตัว ในช่วงเวลาที่ครองเป็นครูอยู่นั้นเขาเป็นที่รักใคร่ของเด็กนักเรียนและผู้ปกครอง อันเนื่องมาจากความเป็นกันเองและการดูแลเอาใจใส่นักเรียน

⁵⁶พ. เมืองชมพู, *คู่สมรภูมิภูพาน*, หน้า 72 – 73.

⁵⁷ใน กองอำนวยการป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์, *การก่อการร้ายของคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, ม.ป.ป.), หน้า 27. ได้ลงรูปและประวัติย่อของถี พรหมจันทรใจไว้ว่า เป็นราษฎรบ้านง่อน อำเภอสงว่างแคนดิน จังหวัดสกลนคร เมื่อปีพ.ศ. 2501 ได้เข้าเป็นสมาชิกขบวนการสามัคคีธรรม โดยการชักชวนของครอง จันคาวงศ์ ปีพ.ศ. 2509 ได้เดินทางไปศึกษาอบรมทางการเมืองและการทหารที่เขาค้อนครของขบวนการปลดปล่อยลาว แล้วกลับมาปฏิบัติงานอยู่กับนายชวลิต ทัมบอด้ว ในหน้าที่หัวหน้าฝ่ายการเมืองของเขาค้อนคร อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร ก่อนเข้าจะมอบตัวเมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2511

⁵⁸คมสรวรค์ มาตุคาม, *ครอง จันคาวงศ์ เขาคือใคร* (กรุงเทพฯ: พิธีเส่ยประชา, 2521), หน้าคำนำ.

ครูครอง จันดาวงศ์ เป็นผู้ที่เขาใจใส่ในหน้าที่ดีมาก ทั้งจัดว่าเป็นครูที่คุมมากคนหนึ่งที่เคย ถูกศิษย์ถูกหาบางคนในสมัยนี้ยังจำคำพูดของครูครองได้ดีที่ว่า “ถ้าครูไม่คุมนักเรียนก็ไม่จำ” แม้จะเป็นครูที่คุแต่บรรดาถูกศิษย์เหล่านี้ก็มีได้ลิ้มเช่นกันว่า ครูครองให้ความเป็นกันเองกับเด็กนักเรียนอยู่เสมอ เด็กๆ พอใจวิธีการสอนแบบเข้าใจง่ายของเขา นอกจากนี้ครูครองยังให้ความสนิทสนมเป็นกันเองกับผู้ปกครองนักเรียนอีกด้วย ผู้ปกครองนักเรียนมีเรื่องเดือดเนื้อร้อนใจอย่างไรจึงมักจะไปปรึกษาหารือด้วย ซึ่งแต่ละรายก็ได้รับการแนะนำช่วยเหลือจนเป็นที่พอใจอยู่เสมอ ด้วยเหตุผลต่างๆ เหล่านี้จึงทำให้ครูครองเป็นที่เคารพรักไว้ดวงใจของบรรดาเด็กนักเรียนและผู้ปกครองโดยทั่วไปไม่น้อยทีเดียว⁵⁹

ครองแต่งงานครั้งแรกกับนางสาวคำมุกขณะที่เขาเป็นครูประจำตำบลอยู่ที่บ้านบงเหนือ และมีบุตรด้วยกันหนึ่งคนคือ ค.ช. เศษ จันดาวงศ์ ทั้งสองคนอยู่กินด้วยกันเป็นเวลา 9 ปีจึงได้หย่าร้างกัน และครองจึงแต่งงานใหม่กับนางสาวแดงอ่อน แซ่แดง ลูกสาวพ่อค้าของชาวจีนที่มีฐานะดี ซึ่งนางสาวแดงอ่อนเคยเป็นลูกศิษย์ของครองที่โรงเรียนสว่างวิทยา ครองและแดงอ่อนแต่งงานกันในปี พ.ศ. 2482 ขณะที่ครองอายุ 31 ปีและแดงอ่อนอายุ 17 ปี มีบุตรด้วยกัน 3 คน คือ วิหิต ชำรง และกรวญครูครอง จันดาวงศ์

หลังจากที่ลาออกจากการเป็นครูประจำตำบล แล้วครองและภรรยา แดงอ่อนก็มาทำมาหากินด้วยการทำนา โดยทำนาในที่ดินที่พ่อค้ายกให้จำนวน 40 ไร่ ซึ่งนอกจากทำนาแล้ว ยังทำฟาร์มเลี้ยงไก่ขนาดใหญ่ เลี้ยงปลาดุกรรรมชาติและปลาพันธุ์ เลี้ยงหมู และวัว และใน พ.ศ. 2489 ครองกับแดงอ่อนก็ไปเช่าห้องแถวที่ตลาดท่าเสาแถวสวนแควนดินเพื่อทำการค้า โดยครั้งหนึ่งเปิดเป็นร้านขายยา อีกครั้งหนึ่งก็เป็นร้านรับจ้างซักเย็บเสื้อผ้า นอกจากนี้ครองก็ทำรับเหมาก่อสร้างไปด้วย แต่กิจการที่ดำเนินไปได้เพียง 2 ปีเท่านั้นก็ต้องล้มเลิกกิจการ

ในช่วง พ.ศ. 2485 ที่ครองลาออกจากการเป็นครูนั่นเองที่เขาได้เข้าไปมีส่วนร่วมด้วยขบวนการเสรีไทย ที่มีเตียง ศิริขันธ์เป็นหัวหน้าของขบวนการทางภาคอีสาน ครองกับเตียงรู้จักตั้งแต่สมัยเป็นนักเรียนอยู่ที่โรงเรียนสตรีราชวิทยานุกูล ทั้งสองจึงเป็นเพื่อนที่คอยช่วยเหลือกันตลอดมา ตอนเตียงลงสมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ครองก็ช่วยเหลือเตียงให้ และเมื่อถึงช่วงเวลาที่มีการจัดตั้งกองกำลังอาวุธเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นนั้น เตียงชักชวนครองให้เข้าร่วม บทบาทหน้าที่ของครองคือ เป็นคนคอยส่งข่าวระหว่างเตียง ที่เป็นหัวหน้าสูงสุดของอีสาน กับหัวหน้างานในระดับต่างๆ คมสตร์ระบุว่าครองอุทิศตัวทำงานอย่างเสียสละและจริงจังจนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าหน่วย ซึ่งการเข้าร่วมเสรีไทยของครองนี้น่าจะถือว่าเป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างจริงจังเป็นครั้งแรก

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2491 เจ้าหน้าที่ตำรวจได้เข้าจับกุมเตียงและพรรคพวกรวม 18 คน* ซึ่งครองเป็นหนึ่งในนั้น ในข้อหา “กบฏแบ่งแยกดินแดนและกบฏภายในราชอาณาจักร” โดยกล่าวหาว่าปริทัศน์คบคิดกับเตียงกระทำการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาล โดยมีเป้าหมายที่จะแบ่งแยกภาคอีสานให้เป็นอิสระจากส่วนกลาง เตียงได้รวบรวมบรรดาพรรคพวกเสรีไทยเดิมตั้งกองกำลังอยู่ที่ภูพานเพื่อเตรียมการต่อสู้ โดยครองถูกกล่าวหาว่าได้ร่วมมือกับเตียง โดยเป็นฝ่ายจัดหาอาวุธ “ในการนี้นายครองเดินทางไปพูดปราศรัยตามหมู่บ้านต่างๆ ให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของเสรีและเสรีแกว่าเป็นของหายาก ขอให้ช่วยกันเก็บรวบรวมเอาไว้ เพื่อจะจัดส่งไปให้ทางกรุงเทพฯ ใช้ทำอาวุธปืนไว้ใช้ในยามจำเป็น ครั้งนั้นครองรวบรวมเสรี เสรี เสรี เสรี เสรี ได้ได้เป็นจำนวนมาก”

ครองถูกคุมขังเป็นระยะเวลาเกือบ 3 ปี ศาลจึงสั่งยกฟ้อง หลังจากได้รับการปลดปล่อยแล้วครองก็ลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาจังหวัด เขตกอำเภอสว่างแดนดิน ในขณะที่ทองพันธ์ สุทธิมาศ ก็ได้รับเลือกตั้งเป็น ส.จ. เขตกวารณิวาสเช่นเดียวกัน ในช่วงเวลาที่ครองเป็น ส.จ. ก็ช่วยเหลือให้การดูแลความทุกข์ร้อนของชาวบ้านเป็นอย่างดี⁶⁰ ในช่วงเวลาเดียวกับเขาก็ได้ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มปลูกปอขึ้น โดยชักชวนชาวบ้านทั่วไปในหมู่บ้านเข้าร่วมมากมาย ซึ่งส่วนมากจะปลูกกันบริเวณชายป่า แถบคองพระเจ้าคงผาลาด และ คองไร่ เป็นต้น แต่กิจการกลุ่มปลูกปอดำรงอยู่ได้เพียงพักหนึ่งเท่านั้นก็ต้องล้มเลิกไปเพราะขาดทุนและปัญหาขาดแคลนน้ำ

ในช่วงเวลาดังกล่าว มีนักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองมาเยี่ยมเยียนครองที่บ้านที่สว่างแดนดิน เพื่อเข้ามาเรียนรู้งานด้านการเกษตรและสภาพความเป็นอยู่ของชาวนา ในจำนวนพวกที่มาเยี่ยมเยียนนี้มีคำรพ เรืองสุวรรณด้วย เข้าใจว่าพวกที่มาเยี่ยมครองรู้จักกันในคุกที่กรุงเทพฯ ซึ่งจากการที่ครองรู้จักและพูดคุยกับ “ผู้รักชาติที่เคยทำงานใต้ดินเพื่อต่อต้านญี่ปุ่น และบุคคลที่ก้าวหน้ารักความเป็นธรรมจำนวนมาก” ในคุกทำให้ความคิดของครองแตกต่างออกจากเตียงที่เป็นความคิดแนวปฏิรูป มาเป็นความคิดที่ต้องการปฏิวัติประเทศไทย⁶¹ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล กล่าวไว้ในช่วงนี้ครองได้ช่วยเหลือ

* ประกอบด้วย 1) นายเตียง ศิริขันธ์ 2) นายพินัย แสงพันธ์ 3) นายอุกฤษ ทิศนชัย 4) เรืออากาศโท พิระ ศิริขันธ์ (น้องชายเตียง) 5) นายทอง วงศ์กาฬสินธุ์ 6) นายสิงห์ เมืองโคคร 7) นายครอง จันคาวงศ์ 8) นายชานา ศานตินิรันดร์ 9) นายสนิท นวลมณี 10) นายจันทร์ ศรีแก้ว 11) นายสว่าง ปริญาพล 12) นายเขียน จันทาโสม 13) นายมีชัย อาสาเสน 14) นายคล้าย ทาพวง 15) นายประพันธ์ เฟ่งพินิจ 16) ร.ต. เสรี นวลมณี 17) ร.ต. ประหยัด บำเพ็ญสิทธิ์ และ 18) นายเล็ก เหมยชาติ

⁶⁰ เกียรติ ก้องไพร, “รำลึกวีรชนของประชาชน ครู ครอง จันคาวงศ์,” หน้า 7. (เอกสารจัดสำเนา)

⁶¹ เรื่องเดียวกัน. และ Takahashi Katsuyuki, “The Peace Movement in Thailand after the Second World War: The Cases in Sakon Nakorn and Sisaket,” ใน *กิ่งศควรรษ ขบวนการสันติภาพ, ชลธิรา สักยาคมนานา* (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ : ศูนย์ไทย - เอเชียศึกษา สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต และชมรมศึกษาประวัติศาสตร์ไทย สมัยใหม่ มหาวิทยาลัยวาเซดะ, 2545), หน้า 123.

เจริญ วรรณงามในการเข้ามาเคลื่อนไหวที่สว่างแดนดิน ทำให้เป็นไปได้ว่า ถ้าครองไม่ใช่สมาชิกพรรคฯ ก็จะต้องได้รับอิทธิพลหรือการชี้แนะจาก พทท. อย่างชัดเจน โครงการปลูกปอดก่งกล่าวน่าจะเป็นโครงการของพรรค⁶²

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนั้น ทางกรุงเทพฯ มีการเคลื่อนไหวสันติภาพ ครองก็เข้าร่วมการเคลื่อนไหวนี้ด้วย บ้านของเขาที่สว่างแดนดินได้กลายเป็นศูนย์กลางของการรวบรวมลายเซ็นผู้สนับสนุนสันติภาพ โดยเจริญ สิบแสงเป็นคนส่งแบบฟอร์มมาให้ วิทิต จันคาวงศ์ ถูกชายครองสามารถหาลายเซ็นได้ 100 คนภายใน 2 เดือนใน พ.ศ. 2495 และผู้ปฏิบัติงานแต่ละคนจะรวบรวมลายเซ็นได้ประมาณคนละ 50 ชื่อในหมู่บ้านของตนเอง แล้วจึงนำมาให้ครองที่บ้าน เมื่อได้จำนวนหนึ่งแล้วครองก็จะส่งไปให้คณะกรรมการที่กรุงเทพฯ นอกจากการรวบรวมลายเซ็นแล้วครองยังเดินทางไปอภิปรายตามตลาดและริมถนนของหมู่บ้านสำคัญๆ ของแต่ละตำบลในอำเภอสว่างแดนดิน พร้อมกับแจกใบปลิวที่พิมพ์ที่กรุงเทพฯ ด้วย ก่อนครองจะไปประชุมคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยที่โรงแรมสุริยานนท์ ในวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2495 ได้มีการจัดประชุมสันติภาพที่วัดโพธิ์ ในสว่างแดนดินด้วย มีชาวบ้านมาร่วมชุมนุมประมาณ 1,000 คน โดยวิทิต จันคาวงศ์ได้ขึ้นปราศรัยในฐานะตัวแทนโรงเรียนศิริราช 2 ความว่า สงครามเป็นต้นเหตุของความตายและความเสียหาย เขาได้ยกตัวอย่างการสู้รบระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ในพ.ศ. 2483 ทั้งยังพูดถึงความน่ากลัวของสงครามและคุณค่าของการอยู่อย่างสันติ⁶³

จากการเคลื่อนไหวสันติภาพทำให้ครองถูกจับกุมคุมขังอีกครั้งหนึ่ง ในฐานะเป็น “กบฏสันติภาพ” จำคุกเป็นเวลา 4 ปีเศษ จึงได้รับนิรโทษกรรมปลดปล่อยตัวออกมา เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 หลังจากออกมารองก็กลับไปที่บ้านที่สว่างแดนดิน และเข้าไปจับจองที่ดินแถบทุ่งพินนาเพื่อใช้ปลูกอ้อย และในปีเดียวกันนั่นเอง ครองก็ได้ลงรับสมัครเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยเขาได้อาศัยบรรดามิตรสหาย และญาติพี่น้องในการช่วยหาเสียง ทั้งนี้เนื่องมาจากหมดเงินไปมากกับการหาเสียงครั้งก่อนๆ และไม่ค่อยมีเวลาทำงานอย่างเต็มที่เนื่องจากถูกจับกุมคุมขังเป็นระยะเวลาค่อนข้างยาวนาน ทำให้ฐานะทางการเงินของเขาที่ไม่ค่อยคึกคัก อย่างไรก็ตามเขาก็ได้รับการเลือกตั้งให้ ส.ส. จังหวัดสกลนครโดยเข้ามามีคะแนนเป็นอันดับสาม ซึ่งเป็นอันดับสุดท้ายของจังหวัดพอดี แต่ชีวิตความเป็น ส.ส. ของครองจบลงอย่างรวดเร็วเพราะได้เกิดการรัฐประหารของคณะปฏิวัติที่นำโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501

⁶² สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกับกบฏสันติภาพ,” ใน *กิ่งศศวรรษ ขบวนการสันติภาพ, ขลธิรา ตัญญาวัฒนา* (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ : ศูนย์ไทย – เอเชียศึกษา สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต และชมรมศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ มหาวิทยาลัยวาเซดอ, 2545), หน้า 155.

⁶³ Takahashi Katsuyuki, “The Peace Movement in Thailand after the Second World War: The Cases in Sakon Nakorn and Sisaket,” pp. 124 – 125.

หลังจากพ้นจากตำแหน่ง ส.ส. ครองก็กลับสู่บ้านที่สว่างแคนดินอีกครั้งหนึ่ง ในช่วงเวลานี้ครองความที่ชื่อของทางการระบุ ได้ก่อตั้งองค์การสามัคคีธรรม โดยก่อตั้งมาตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2500 ก่อนที่ครองจะเป็น ส.ส. เสียอีก องค์การดังกล่าวอาศัยลักษณะทางประเพณีดั้งเดิมของอีสานที่มีการร่วมมือช่วยเหลือกันในกิจการต่างทางเศรษฐกิจ และวิถีชีวิต คมสรวค์ อ้าง “ความที่ทางราชการสืบทราบมา” ว่า องค์การสามัคคีธรรมมีแผนการเป็นขั้นๆ พอสรุปได้ดังนี้

1. ชักชวนประชาชนให้มาเป็นสมาชิกของกลุ่มโดยสมาชิกจะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านการประกอบอาชีพ
2. ยุยงให้สมาชิก “เลื่อมศรัทธาในการปกครองระบอบแบบประชาธิปไตย พุทธศาสนา และพระมหากษัตริย์ เกลียคชังรัฐบาล และเจ้าหน้าที่รัฐบาลฝ่ายต่างๆ และให้เห็นว่าประชาชนชาวอีสานเป็นคนที่มีเชื้อชาติลาว ไม่ใช่คนไทย”
3. สะสมอาวุธ ฝึกอาวุธให้กับสมาชิก พร้อมกับตั้งกองกำลังเพื่อปล้นสะดมประชาชน ก่อความทำลายความสงบสุขของบ้านเมือง เพื่อให้ประชาชนเห็นว่าเจ้าหน้าที่บ้านเมืองไม่สามารถช่วยเหลือประชาชนได้ จากนั้นสมาชิกกลุ่มก็จะทำการปลุกระดมชวนให้มาเป็นสมาชิกเพื่อเป็นหลักประกันในการคุ้มครอง
4. เมื่อมีกำลังเข้มแข็ง องค์การก็จะก่อการลุกฮือเข้ายึดครองพื้นที่ต่างๆ
5. นำเอาทหารชวนการปะเทดลาวมาปลดปล่อย ยึดครองภาคอีสานทั้งหมด ตั้งเป็นรัฐอิสระ และเมื่อลาวได้รับการปลดปล่อยก็จะรวมเป็นประเทศกับลาว โดยปกครองด้วยระบอบสังคมนิยม
6. เมื่อยึดครองอีสานได้แล้วก็จะยึดครองภาคต่างๆ ของประเทศไทยทั้งหมด แล้วปกครองด้วยระบอบสังคมนิยม⁶⁴

ครองเริ่มเคลื่อนไหวในเขตบ้านหัน อันเป็นที่พำนักอาศัยของตนเองก่อน จากนั้นจึงค่อยๆ ขยายไปยังหมู่บ้านที่ห่างออกไป ซึ่งในตำบลเดียวกัน คือ บ้านหวาย บ้านคงสวรรค์ บ้านหนองซาค บ้านเปือย บ้านง่อน บ้านคอนม่วงไซ้ บ้านหนองพะเนา และบ้านหนองทุ่ม วิธีการปลุกระดมของครองก็จะเข้าไปสนิทสนมกับชาวบ้าน เห็นอกเห็นใจให้ความช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ แก่ชาวบ้าน เมื่อมีเทศกาลงานบุญใดก็พยายามเข้าไปร่วมด้วยทุกครั้ง และเมื่อเป็นที่ยอมรับนับถือในหมู่บ้านแล้ว ครองก็ให้ภรรยาตนเอง คือนางแดงอ่อนเป็นตัวตั้งตัวตีจักเทศกาลต่างๆ เช่น งานทอดกฐินทอดผ้าป่า “เพื่อเปิดโอกาสให้ภรรยาของคนได้กลายเป็นบุคคลสำคัญของท้องถิ่นขึ้นมาร่วมกับคน” อันจะให้แรงสนับสนุนจากกลุ่มผู้หญิงในงาน

ไม่มีข้อมูลจากแหล่งอื่นระบุชื่อกิจกรรมของครองว่า “องค์การสามัคคีธรรม” ชัดเจนเท่านี้ อาจพอคิดเขาได้ว่า อาจจะไม่มัลักษณะที่เป็นองค์กรอย่างชัดเจน หรือมีชื่อที่ชัดเจนขนาดนี้

⁶⁴คมสรวค์ มาศุคาม, *ครอง จันดาวงศ์ เขาคือใคร*, หน้า 133 – 135.

ต่างๆ และขยายฐานสมาชิกองค์กรสามัคคีธรรมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เมื่อการจักงานเทศกาลได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดี จนกระทั่งเรียกว่า “เมื่อว่าอะไรก็จะว่าตามกัน” แล้ว ครองก็จะชักชวนชาวบ้านให้เข้าร่วมกลุ่ม โดยอาศัยลักษณะประเพณีการร่วมมือกันด้านแรงงานที่เป็นประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ ครองจะ “ไปกระตุ้นชาวบ้านให้ยึดถือปฏิบัติตามประเพณีดังกล่าวให้มากยิ่งขึ้น” โดยเขาจะไปแนะนำให้ชาวบ้านสามัคคีกัน ให้ความช่วยเหลือกันในด้านต่างๆ ให้มากยิ่งขึ้นเพื่อให้งานที่ได้ประสบความสำเร็จเร็วขึ้น เช่น “ช่วยกันปรับพื้นดินให้ใช้ทำการเพาะปลูกได้ สร้างฝายน้ำ ทำคันนา โคนาคำนา เกี่ยวข้าว สร้างยุ้งข้าว ขนข้าวเข้ายุ้ง ทำไร่ เลี้ยงไม้ ปลูกสร้างซ่อมแซมบ้านเรือน ชุกดิน ทำกิจการบุญสุนทาน เป็นต้น”⁶⁵

วิธีการชักชวนชาวบ้านที่ทำโดยการพูดคุยด้วยภาษาง่าย ๆ เช่นกล่าวถึงความยากลำบากว่าไม่มีใครมาเหลียวแลช่วยเหลือ พวกเราจะต้องช่วยเหลือกันเอง โดยการหาสมาชิกขององค์กรจะเริ่มจากคนที่มีฐานะยากจนก่อน แล้วจึงค่อย ๆ ขยายฐานไปที่กลุ่มคนฐานะปานกลางและรวยขึ้นไปตามลำดับ

ในช่วงเวลานี้เริ่มมีการจัดตั้งองค์กรสามัคคีธรรม ครองได้ตั้งสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ภาคอีสานขึ้นเพื่อเป็นองค์กรบงกชหน้าให้แก่องค์กรสามัคคีธรรม ครองได้เอาข้าวสารและเงินไปให้ชาวบ้านที่ยากจนกู้ยืมสำหรับกรณีที่ยากจนมาก ก็จะแจกข้าวสารและผ้าห่มให้ ชาวบ้านที่ได้รับการช่วยเหลือก็จะถูกบรรจุลงเป็นสมาชิกของสหพันธ์

ขั้นต่อไปเมื่อชาวบ้านให้ความร่วมมือมากขึ้นแล้ว ครองก็ชักชวนให้เข้าร่วมกลุ่มสามัคคีแรงงานซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ก็เข้าร่วมเป็นอย่างดี ซึ่งก่อนเข้าร่วมกลุ่มก็จะมีพิธีกรรมปฏิญาณตัวก่อนด้วย กลุ่มสามัคคีแรงงานไม่มีระเบียบข้อบังคับที่ตายตัว แต่หลักการใหญ่ๆ คือ “จะต้องสามัคคีแรงงานกันในการทำกิจกรรมต่างๆ” กลุ่มไม่มีการเก็บค่าสมาชิก แต่จะรับบริจาค ซึ่งส่วนมากมักจะบริจาคกันคนละ 1 บาทต่อเดือน เงินบริจาคมนี้จะนำไปเป็นกองกลางสำหรับช่วยเหลือสมาชิกในเรื่องต่างๆ เช่น เป็นเงินกองทุนฌาปนกิจสำหรับสมาชิกที่เสียชีวิตลง นอกจากนี้ที่มีการขอรับบริจาคข้าวสารเพื่อส่งไปช่วย “พี่น้องชาวลาวที่กำลังทำการปฏิวัติอยู่ในประเทศลาว” ซึ่งครองก็ได้จัดส่งข้าวสารไปคราวละประมาณ 15 กระสอบ ธรรมเนียมปฏิบัติของกลุ่มอีกอย่างหนึ่งก็คือ เมื่อมีสมาชิกคนใดเสียชีวิต สมาชิกคนอื่นๆ จะต้องไปร่วมงานศพ ถ้าไม่ไปจะถือว่า “ขาดความสามัคคีในหมู่คณะ”

ในการสามัคคีแรงงาน เมื่อแรกเริ่มตั้งกลุ่มเจ้าภาพของงานจะต้องไปขอแรงให้สมาชิกคนอื่นๆ มาช่วยงานของตน ถ้าไม่มีการขอแรงสมาชิกคนอื่นๆ ก็ไม่จำเป็นต้องช่วยเหลือ แต่ระยะต่อมา แม้เจ้าภาพจะไม่ได้ร้องขอ สมาชิกก็ไปช่วยเหลือในการทำงาน โดยการไปช่วยเหลือผู้ที่ไปช่วยจะต้องเตรียมข้าวไปเอง เจ้าภาพมีเพียงแต่จัดเตรียมกับข้าวเท่านั้น แต่เจ้าภาพที่มีฐานะยากจนโดยส่วนมากแล้วผู้ที่ไปช่วยจะจัด

⁶⁵คมธรรม์ มาตุคาม, *ครอง จันดาวงศ์ เขาคือใคร*, หน้า 138.

เตรียมข้าวและกับข้าวไปด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายของเจ้าภาพ นอกจากนี้กลุ่มก็ยังไปช่วยงานผู้ที่มีได้เป็นสมาชิกกลุ่มเช่นเดียวกัน โดยพิจารณาว่าผู้นั้นเป็นคนดีหรือไม่

การดำเนินงานของกลุ่มสมาชิกก็แรงงานเป็นไปด้วยดี และขยายตัวเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ทั้งนี้เป็นเพราะชาวบ้านเห็นว่า การช่วยเหลือกันเป็นประโยชน์ต่อชาวบ้าน ยิ่งในช่วงที่ครองยังเป็น ส.ส. อยู่ด้วยนั้น เขาก็รับเป็นภาระในการเป็นตัวแทนในการแก้ไขปัญหาต่างๆ เช่น การติดต่อกับราชการ หรือบริษัทห้างร้าน โรงสีต่างๆ ซึ่งในช่วงที่กลุ่มตั้งกันขึ้นอย่างมั่นคง และมีสมาชิกพอสมควรแล้ว ครองก็จัดให้มีการประชุมเพื่อขอความเห็นเรื่องการจัดซื้อกลุ่ม ซึ่ง “องค์การสมาชิกธรรม” เป็นชื่อที่ได้จากการประชุมครั้งนี้เอง และในเวลาต่อมาองค์การฯ ก็ขยายตัวไปตามหมู่บ้านในตำบลต่างๆ ของอำเภอสต่างแคนดินเกือบทุกตำบล มีการจัดตั้งสายงานในระดับหมู่บ้านและตำบล โดยหัวหน้าในระดับหมู่บ้านและตำบลมีส่วนหนึ่งที่เป็นเพื่อนของครอง และอีกส่วนที่เป็นสมาชิกขององค์การที่มีความสามารถ โดยนายครองก็ยังทำหน้าที่ชักจูงให้ชาวบ้านเข้าร่วมกลุ่มอยู่ต่อไป

สมาชิกจะถูกแบ่งเป็นกลุ่มย่อยๆ กลุ่มละ 3 - 5 คน หรือบางแห่งก็ถึง 15 คน แต่ละกลุ่มจะมีหัวหน้าคนหนึ่งคอยดูแล โดยสมาชิกจะมีหน้าที่ชักชวนคนอื่นมาเป็นสมาชิกอีกอย่างน้อย 3 คน โดยจะได้ “รางวัลให้เป็นสินน้ำใจตอบแทน” เมื่อแต่ละกลุ่มได้สมาชิกใหม่เพิ่มแล้วก็จะให้ครองมาทำการอบรม ในระยะต่อมาองค์การฯ ก็ขยายตัวไปยังแถบอำเภอดวนรมิวดาส โดยมีทองพันธ์ สุทธิมาศเป็นผู้รับผิดชอบในการขยายงานในเขตดังกล่าว

ทางการเข้าจับกุมครอง จันคาวงศ์เมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2504 โดยทางการอ้างว่าครองได้จัดตั้งองค์การสมาชิกธรรม อันเป็นขบวนการทางการเมืองที่มีวัตถุประสงค์เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลไทย ครองและทองพันธ์ สุทธิมาศ ถูกจอมพลสฤษดิ์ใช้อำนาจความมาตรา 17 ของธรรมนูญการปกครองแผ่นดินตั้งประหารชีวิตในวันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2504⁶⁶

4. พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยและการเคลื่อนไหวปฏิวัติของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ตั้งแต่ยุคที่เป็นการเคลื่อนไหวของชาวจีนและชาวเวียดนามพลัดถิ่น ไปจนถึงการก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์ไทยใน พ.ศ. 2485 และไปจนกระทั่งหลังการปราบปรามของจอมพลสฤษดิ์ ทรราชย์ใน พ.ศ. 2501 ที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธในชนบทเป็นด้านหลักภายหลังการประชุมผู้แทนพรรคทั่วประเทศครั้งที่ 3 ใน พ.ศ. 2504 และจะกล่าวถึงคำอธิบายของการปฏิวัติไทยของ พคท. ซึ่งเป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ของพรรคและอิทธิพลความคิดลัทธิมาร์กซ์ในระดับสากล ทั้งนี้ก็

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 108.

เพื่อให้เห็นภาพรวมของขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน เกี่ยวข้องกับระบอบการเมืองสมัยใหม่ของประเทศไทย

พรรคคอมมิวนิสต์ไทยได้ถือเอาวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2485 อันเป็นวันประชุมสมัชชาผู้แทนพรรค ครั้งที่ 1 เป็นวันก่อตั้งพรรค แต่ก่อนหน้านั้นเด็กน้อยขององค์กรจัดตั้งต่างๆ ของคณะกรรมการศูนย์กลางที่แตกกระจัดกระจายก็ได้เข้าไปเคลื่อนไหวในโรงงาน และเมื่อญี่ปุ่นเข้ามาแล้วองค์กรต่างๆ เหล่านั้นก็ทำหน้าที่เคลื่อนไหวเป็นเครือข่ายต่อต้านญี่ปุ่นไปในตัว โดยยุทธวิธีในขณะนั้นก็คือ การสร้างองค์การแนวร่วมต่างๆ เพื่อต่อต้านญี่ปุ่น เช่น คณะไทยอิสระ ที่ได้ทำการเคลื่อนไหวไปรยไปปลิวต่อต้านญี่ปุ่นในไม่ช้าวันแรกที่ญี่ปุ่นเข้ารุกรานประเทศไทย⁶⁷

จนกระทั่งหลังสมัชชา 1 แล้ว พทท. ก็มีการเคลื่อนไหวหลักในการต่อต้านการยึดครองของญี่ปุ่น โดยเคลื่อนไหวจัดตั้งกรรมกรตามโรงงานต่างๆ ทั้งในกรุงเทพและหัวเมืองต่างๆ มีการเคลื่อนไหวได้แก่ การชักชวนการผลิตยุทธภัณฑ์ของญี่ปุ่น ชักชวนการต่อเรือและผลิตรองเท้าให้ญี่ปุ่น หรือการลักขโมยของญี่ปุ่น⁶⁸ นอกจากนี้ยังได้มีการจัดตั้งกองกำลังอาวุธของพรรคเป็นครั้งแรกคือ การตั้ง “กองอาสาสมัครต่อต้านญี่ปุ่น” ในภาคใต้ ซึ่งในช่วงปลายของสงครามได้มีการปฏิบัติงาน เช่น การทำลายรางรถไฟระหว่าง หาดใหญ่ – ปาดังเบซาร์ และการโจมตีที่ตั้งหน่วยลาดเลาของญี่ปุ่นที่อำเภอเทพา จังหวัดสงขลา⁶⁹ และนอกจากนี้ยังมีมีการจัดตั้งองค์การแนวร่วม “สหสมาคมต่อต้านญี่ปุ่น” อีกด้วย

ตั้งแต่สมัชชา 1 จนถึงช่วงหลังสงครามโลก การเคลื่อนไหวของ พทท. ยังคงเน้นการเคลื่อนไหวในเมือง ซึ่งก็คือ การจัดตั้งกรรมกรเป็นงานหลัก โดยในช่วงปลายสงครามก็ให้มีการต่อต้านสหสมาคมกรรมกรกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นองค์กรใต้ดินที่พรรคได้รวบรวมเอากรรมกรในจัดตั้งของคนมารวมไว้ภายใต้ธงค่านำเดียวกันเพื่อความเป็นเอกภาพ⁷⁰ จนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ฝ่ายเสรีไทยที่นำโดยนายปรีดี พนมยงค์ได้ขึ้นมาใช้อำนาจทางการเมือง พทท. จึงสามารถเคลื่อนไหวแบบ “กึ่งเปิดเผย” ได้ ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากบรรยากาศทางการเมืองแบบประชาธิปไตยและความสัมพันธ์กับพวกปรีดี - เสรีไทย พทท. ได้ยุบเลิกกองกำลังอาวุธ และทำการเคลื่อนไหวแบบเปิดเผย ซึ่งมีการเคลื่อนไหวสำคัญคือ การออกหนังสือพิมพ์และการจัดตั้งกรรมกร

ในช่วงเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นนี้เองที่ พทท. ได้มีโอกาสสัมพันธ์กับ “คนไทย” และสามารถเข้าไปจัดตั้งคนไทยได้สำเร็จ ตัวอย่างที่น่าสนใจได้แก่ เจริญ วรณงาม บุคคลที่จะกลายเป็นเลขาธิการพรรคใน

⁶⁷Somsak Jeamteerasakul, “Communist Movement in Thailand,” pp. 129 – 130.

⁶⁸หอจดหมายเหตุกรรมศาสตร์, A 4/2, ความเข้าใจบางอย่างเกี่ยวกับพรรค, หน้า 4.

⁶⁹วรัธ อังคดาวร, “ประวัติพรรค,”: 29 – 31. และ หอจดหมายเหตุกรรมศาสตร์, A 4/2, ความเข้าใจบางอย่างเกี่ยวกับพรรค, หน้า 4.

⁷⁰วรัธ อังคดาวร, “ประวัติพรรค,”: 31.

สมัยสมาชิก 3 ก็เข้ามีส่วนร่วมับขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นของพคท. คือ ขบวนการไทยเอกราช และได้เข้าเป็นสมาชิกพรรคในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง⁷¹ นอกจากนี้ ประสิทธิ์ เทียนศิริ ที่เข้าร่วมกองอาสาสมัครที่จังหวัดสงขลา และประสิทธิ์ ตะเพียนทอง ที่ถูกจับตั้งในโรงงานยาสูบ ก็เข้าร่วมพรรคในช่วงเวลานี้เช่นเดียวกัน พคท. ยังได้มีโอกาสสัมพันธ์กับขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นอย่าง เสรีไทย ในประวัติพรรคได้ระบุเอาไว้ว่า

ในระหว่างญี่ปุ่นยึดครองประเทศไทยอยู่นั้น ชนชั้นปกครองส่วนหนึ่งมี บริติช พนมยงค์ เป็นหัวหน้าก็ได้จัดตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นและดำเนินการต่อต้านญี่ปุ่น พรรคเราก็ได้เริ่มสัมพันธ์ทำแนวร่วมกับเขา แต่ยังไม่มียึดตกลงสัมพันธ์กันพอดีที่ญี่ปุ่นพ่ายแพ้ไป⁷²

ในขณะที่ธง แจ่มศรี บอกว่า พคท. กับเสรีไทยเป็นแนวร่วมกันโดยชอบอย่างไม่ชัดเจนถึงรูปแบบของความร่วมมือกันแต่ก็แสดงให้เห็นถึงการติดต่อยุติกันในระดับหนึ่ง เขาได้กล่าวไว้ว่า

ต้องเข้าใจว่ามันมีข้อจำกัด พรรคคอมมิวนิสต์ไทยคอนนั้นยังไม่มีคนใหญ่คนโตมีชื่อเสียงที่ฝ่ายอื่นจะเชื่อถือได้ เพราะฉะนั้นคุณจะไปเที่ยวจับมือสถาบันกับเขาโดยไม่ดูเบื้องหลังเป็นไปได้ทางเราผู้ว่ามีเสรีไทยก็จริง เราติดต่อด้านสายงานของคนจีนที่รู้จักกับเสรีไทยคนสำคัญคือ หลวงศุภชลาศัย ก็ติดต่อกับพบปะกันสองสามครั้ง ถือเป็นแนวร่วม ความเป็นจริงแล้วพวกเราที่ช่วยรัฐบาลเสรีไทยเวลาประสบความยากลำบากมาไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพวกเราก็มีที่ตั้งถาวร พวกเราก็มีที่ตั้งอยู่เมืองไทยก็กรณีเสียดะพระสร้างควมวุ่นวายที่เขาวราชเพื่อสร้างเรื่องให้รัฐบาลก็กมิมตั้งในเมืองจีนเข้ามาแทรกแซง⁷³

ประเสริฐ ทวีพิสัยสุนทรระบุว่า พคท. กับเสรีไทยร่วมมือกันโดยแบ่งพื้นที่กันทำงาน โดย พคท. ทำงานในหมู่กรรมกร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนจีน ส่วนเสรีไทยทำงานในหมู่ข้าราชการชั้นสูงและชาวบ้าน ในขณะที่ผิน บัวอ่อนระบุว่า พคท. เป็นแนวร่วมกับเสรีไทยใน 2 ระดับ คือ ในส่วนกลางได้ส่ง วิโรจน์ อ่ำไพ ไปติดต่อบริติช โดยตรง (การติดต่อกครั้งแรกผ่าน วาส สุนทรจามร) และในส่วนภูมิภาค ได้ส่งผู้ปฏิบัติงานพรรคไปร่วมมือกับเตียง ศิริขันธ์ และผู้นำเสรีไทยท้องถิ่นคนอื่นๆ และผินยังระบุว่า การที่วิโรจน์สามารถติดต่อบริติชได้นั้นเพราะว่ามีแค่ พคท. ที่ผลิตเอกสารต่อต้านญี่ปุ่น ในขณะที่เสรีไทยไม่มี และเสรีไทยก็ได้เอาหนังสือพิมพ์มหาชนและเอกสารได้ดินอื่นๆ ของพรรคไปให้สัมพันธ์มิตรคูเพื่อยืนยันการมีอยู่ของขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นในไทย ซึ่งเรื่องนี้เป็นที่รับรู้กันในหมู่ผู้ปฏิบัติงานระดับสูงของพรรค⁷⁴

⁷¹Somsak Jeamteerasakul, "Communist Movement in Thailand," pp. 134 – 135.

⁷²วิรัช อังคदार, "ประวัติพรรค," : 31.

⁷³วันชัย คันศิริวิทยาพิทักษ์ และธนาพล อิวสกุล, สัมภาษณ์, "ธง แจ่มศรี เสาหลักพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย," : 76.

⁷⁴Somsak Jeamteerasakul, "Communist Movement in Thailand," p. 157.

ช่วงหลังสงครามจนถึงรัฐประหาร พ.ศ. 2490 เป็นช่วงเวลาที่น่าสนใจที่สุดช่วงหนึ่งของประวัติศาสตร์ พทท. เพราะเป็นช่วงเวลาเดียวที่ พทท. สามารถเคลื่อนไหวได้อย่างเปิดเผย และก็มีสายสัมพันธ์อันดีกับรัฐบาลและนักการเมืองที่อยู่ในอำนาจ และนอกจากนั้นยังเป็นครั้งเดียวที่พทท. มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร อยู่ในสภาอีกด้วย ช่วงเวลาดังกล่าวพทท. สามารถเคลื่อนไหวจัดตั้งกรรมกรได้อย่างกว้างขวาง และในขณะเดียวกันก็เป็นจุดเริ่มต้นของการขยายอิทธิพลในหมู่นักศึกษานักเรียน นักเขียนชาวไทยในเวลาต่อมา

ช่วงเวลานี้องค์กรของพทท. ได้แบ่งเป็น 2 พรรคที่แยกออกจากกัน คือ พรรคคอมมิวนิสต์ไทย กับ พรรคคอมมิวนิสต์จีนสาขาไทย (พคท.) ซึ่งแต่เดิม พทท. แบ่งการทำงานออกเป็น 2 แผนก คือ แผนกไทย ที่จะทำการปลุกระดมในหมู่คนไทย และพวกถูกจีน กับแผนกจีนที่ทำงานในหมู่คนจีน อย่างไรก็ตามการแบ่งเป็น 2 องค์กรที่แยกออกจากกัน ในทางปฏิบัติก็ยังคงมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่⁷⁵ โดยที่ทั้ง 2 ก็ดำเนินการเปิดสำนักพิมพ์ โดยพคท. ตั้งสำนักพิมพ์คำจวงุ่นฟ้า (แปลว่า วัฒนธรรมประชาชน) และทำการพิมพ์หนังสือพิมพ์ *ฉวนหมินเป่า* ต่อจากช่วงสงคราม ในขณะที่พทท. ก็ตั้งสำนักพิมพ์อุทัย เพื่อดำเนินงานหนังสือพิมพ์ *มหาชน* สิ่งพิมพ์หลักของพรรค ต่อจากช่วงสงคราม โดยมีวิโรจน์ อ่ำไพเป็นเจ้าของคามภพหมาย และมีศักดิ์ สุภาเกษม เป็นบรรณาธิการ

การเคลื่อนไหวของพรรคในช่วงเวลานี้ทั้งจากสิ่งพิมพ์ หรือการเคลื่อนไหวกรรม จะเห็นได้ว่าเป็นการเคลื่อนไหวที่ไม่ซ้าย และค่อนข้างเป็นกลาง (Moderate) ดังจะสะท้อนจากนโยบายเฉพาะหน้า 10 ประการของ พทท. ในช่วงหลังสงคราม

แนวทางที่ไม่ซ้ายซ้ายนี้ สมศักดิ์วิเคราะห์ว่ามาจาก (1) แนวทางของขบวนการคอมมิวนิสต์สากล ที่เน้นการสร้างแนวร่วมเพื่อสร้างสันติภาพภายในมากกว่าที่จะก่อความปั่นป่วนทางสังคม (2) ความสัมพันธ์กับปรีดี และ (3) เมื่อเปรียบเทียบกับเอกสารของพรรคสมัยหลังๆ พบว่านโยบายเฉพาะหน้าดังกล่าวสะท้อนถึงอิทธิพลของจีนน้อย ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากความคิดเหมาเจ๋อตงยังคงต้องใช้เวลาอีกสักกระยะหนึ่งจึงจะมาถึงและครอบงำขบวนการปฏิวัติไทย⁷⁶

การจัดตั้งกรรมกรเป็นงานสำคัญของพรรคในช่วงนี้ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าในช่วงสงครามมีผู้ปฏิบัติงานของพรรคเข้าแฝงตัวในโรงงานเข้าไปจัดตั้งกรรมกร เพื่อดำเนินการเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นในรูปแบบองค์กรต่างๆ โดยในระยะแรกมีการจัดตั้งกลุ่มกรรมกร ซึ่งมีลักษณะกึ่งเปิดเผย และมีลักษณะเป็นองค์กรสังเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างกรรมกร จนกระทั่งปลาย พ.ศ. 2487 ถึง ต้น พ.ศ. 2488 ก็กล่าวได้ว่า "องค์กรจัดตั้งของกรรมกรเป็นไปอย่างกว้างขวาง"⁷⁷ ซึ่งองค์กรกลุ่มอาชีพต่างๆ ได้ร่วมกัน

⁷⁵ Ibid., pp. 183 – 184.

⁷⁶ Somsak Jeamteerasakul, "Communist Movement in Thailand," pp. 186 – 187.

⁷⁷ คำวิทย์ เรืองสุธรรม และ จรูญ ละสา, *ขบวนการกรรมกรในประเทศไทยกับการเคลื่อนไหวต่อสู้และพัฒนาการของแรงงาน*, (นนทบุรี: สันติธรรม, 2529), หน้า 36.

ประชุมเพื่อจัดตั้ง “สหภาพกรรมกรนครกรุงเทพฯ” อันมีลักษณะกึ่งลับกึ่งเปิดเผย และในเวลาต่อมา ก็ได้เข้าร่วมกับกลุ่มจัดตั้งอื่นๆ ของพรรคเพื่อจัดตั้ง “สหสมาคมต่อต้านญี่ปุ่น” เพื่อต่อต้านการยึดครองประเทศไทยของญี่ปุ่นและคัดค้านระบอบเผด็จการของจอมพล ป. พิบูลสงคราม⁷⁸ พอสงครามสงบองค์การจัดตั้งทั้งหลายก็ได้มีการรวมกันขึ้นเพื่อจัดตั้งสหอาชีพกรรมกรนครกรุงเทพฯ ขึ้นอย่างเปิดเผย โดยการเคลื่อนไหวกรรมกรภายใต้สหอาชีพกรรมกรนั้นได้มีการนำกรณีศึกษาหลายครั้งโดยมีชื่อเรียกร่องหลักในการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่และค่าจ้างแรงงาน ซึ่งการเคลื่อนไหวดังกล่าวก็ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี⁷⁹ โดยทั่วไปแล้วงานของสหอาชีพกรรมกรจะครอบคลุมใน 3 ด้าน คือ 1) ช่วยเหลือกรรมกรในส่วนต่างๆ ของประเทศในการจัดตั้งสหภาพแรงงานของตนเอง 2) การโฆษณาและให้การศึกษา โดยมีหนังสือพิมพ์ *มหาชน* ที่ให้ข้อมูลออกข่าวสารเกี่ยวกับกิจกรรมด้านแรงงาน และยังมีหนังสือพิมพ์ของตัวเองอีก คือ *ข่าวกรรมกร* และ *เส้นทางของกรรมกร* นอกจากนี้ยังมีโครงการสร้างห้องสมุด และจัดหลักสูตรการศึกษาให้แก่กรรมกรโดยความร่วมมือกับกระทรวงศึกษาธิการอีกด้วย ในส่วนของการศึกษาทางการเมือง มีการจัดตั้งสหชนาตโมสรเพื่อให้สมาชิกของสหภาพได้พบปะแลกเปลี่ยนถกเถียงประเด็นปัญหาต่างๆ ซึ่งครั้งนี้เป็นช่องทางหนึ่งที่ พทท. สามารถเข้าไปหาสมาชิกจากพวกหัวก้าวหน้าในหมู่กรรมกร 3) ด้านสวัสดิการคนงาน สหอาชีพกรรมกรพยายามเป็นศูนย์กลางในการต่อรองกับนายจ้างเพื่อให้มีการปรับปรุงค่าจ้างและสภาพชีวิตของกรรมกร รวมถึงช่วยเหลือทางด้านกฎหมาย การตั้งสหกรณ์ การแพทย์ ซึ่งงานที่สำคัญที่สุดงานหนึ่งของสหอาชีพกรรมกร คือการผลักดันกฎหมายคุ้มครองแรงงาน อันเป็นกฎหมายที่มีการประกันค่าแรงขั้นต่ำ กำหนดชั่วโมงการทำงาน และปรับปรุงสภาพแวดล้อมของที่ทำงาน และความเป็นอยู่ของกรรมกร

การเคลื่อนไหวของพทท. หลังการรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 แม้ว่าจะไม่ถูกทางการปราบปรามมากนักในช่วงแรก แต่การเคลื่อนไหวต่างๆ ก็ต้องเป็นปิดเป็นความลับและด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้พทท. ต้องทำการเคลื่อนไหวในนามของแนวร่วม โดยปิดบังตัวเองตลอด โดยลักษณะเช่นนี้ดำรงอยู่เป็นระยะเวลาเกือบ 20 ปี⁸⁰ แต่ลักษณะการทำงานแนวร่วมของ พทท. ไม่ได้เป็นลักษณะแนวร่วมที่แท้จริง เพราะสมาชิกส่วนใหญ่ขององค์กรแนวร่วมเหล่านั้นล้วนแต่เป็นผู้ปฏิบัติงานของพรรคเกือบทั้งสิ้น ดังนั้นการเคลื่อนไหวของแนวร่วมจึงควรถือว่าเป็นความเคลื่อนไหวของขบวนการคอมมิวนิสต์

ในประวัติพรรคได้ระบุว่าในช่วงแรกๆ หลังรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 พทท. ยังมีความ “ไฝ่ฝัน” อยากเคลื่อนไหวเปิดเผย กึ่งเปิดเผยอยู่ โดย พทท. จะหนุนช่วยพวกของปรีดี - เสรีไทยทำรัฐประหาร

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 36 - 37.

⁷⁹ Somsak Jeamteerasakul, “Communist Movement in Thailand,” pp. 188 - 201.

⁸⁰ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, *ประวัติ พทท. ฉบับ พทท. (1)*, *ฟ้าเดียวกัน* 1, 1 (มกราคม - เมษายน 2546), หน้า 158.

ให้ปริศนา พนมยงค์กลับมาใช้อำนาจอีกครั้ง⁸¹ ความคิดดังกล่าวเกิดขึ้นในช่วงเวลาสั้นๆ และเป็นแค่ความคิดไม่ได้มีการดำเนินงานจริงๆ โดยที่อาจจะมีการคิดต่อพูดคุยกันในกลุ่มนายปริศนา (ที่ไม่ใช่ นายปริศนาโดยตรง) ในระดับหนึ่ง⁸² แต่ความคิดนี้ก็อยู่ไม่นานนักเพราะหลังจาก "ทำการสรุปทบทวนและเสาะแสวงหาความคิดที่ไม่ถูกต้อง" ดังกล่าวไปแล้วพท.ก็เปลี่ยนแนวทางการต่อสู้ จากความพยายามรัฐประหารสู่การลงสู่ชนบท โดยมีการส่งผู้ปฏิบัติงานลงสู่ชนบททั้งที่ภาคอีสานและภาคใต้⁸³

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกับการที่พรรคสนใจชนบท ความคิดลัทธิมาร์กซ์เป็นที่ได้รับความสนใจและแพร่ขยายในหมู่ปัญญาชน นักศึกษา นักเขียน นักหนังสือพิมพ์เป็นจำนวนมาก เหตุผลของความแพร่หลายของความคิดลัทธิมาร์กซ์ประการหนึ่งก็คือ บทบาทในการเผยแพร่ของ พท. ซึ่งภายหลังรัฐประหาร วันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 หนังสือพิมพ์และดำนักพิมพ์มหาชน ก็ยังคงทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงของพรรคเช่นเดิมถึงแม้ว่าจะต้องลงใต้ดินก็ตาม จนกระทั่งราวเดือนธันวาคม พ.ศ. 2493 ที่ "มหาชน" (ทั้งหนังสือพิมพ์และดำนักพิมพ์) ต้องปิดตัวลง

คนกลุ่มใหม่ที่เข้ามาเกี่ยวข้องคือ ขบวนการนักศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ที่ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) ซึ่งแต่เดิมคนกลุ่มนี้เป็นฐานกำลังที่สนับสนุนนายปริศนา พนมยงค์ ซึ่งจากสิ่งพิมพ์ของนักศึกษาระบบธรรมศาสตร์จะเห็นว่า ขบวนการนักศึกษามีความนิยมในตัวปริศนา แต่พอมาถึงราว พ.ศ. 2493 ขบวนการนักศึกษาระบบธรรมศาสตร์ก็มีความโน้มเอียงมาทางความคิดลัทธิมาร์กซ์ และ พท. การเคลื่อนไหวของนักศึกษาระบบธรรมศาสตร์เกิดขึ้นเนื่องจากความเปลี่ยนแปลงภายหลังรัฐประหาร พ.ศ. 2490 ที่ทางรัฐบาลมองว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นฐานกำลังสนับสนุนปริศนา ในขณะที่เวลานักศึกษาก็มองว่ารัฐบาลพยายามที่จะถ่วงถ่วงและปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมกับมหาวิทยาลัยของตน ดังนั้นการเคลื่อนไหวในระยะแรกๆ จึงเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อพิทักษ์สิทธิและเกียรติภูมิของมหาวิทยาลัย เช่น การประท้วงมติของเนติบัณฑิตยสภาใน พ.ศ. 2491 การประท้วงการเปลี่ยนแปลงกฎ กฏ. ใน พ.ศ. 2493 และกรณีการยึดครองมหาวิทยาลัยหลังกบฏแมนฮัตตันใน พ.ศ. 2494 ในช่วงเวลาดังกล่าวนักศึกษาได้รวมตัวกันก่อตั้งสโมสรนักศึกษา โดยมีคณะกรรมการนักศึกษาเป็นองค์การบริหาร ซึ่งบทบาทของพท.ที่จะมาแทรกซึมขบวนการนักศึกษาก็จะเห็นได้จากการมีผู้ปฏิบัติงานของพรรคแฝงตัวทำงานอยู่ในขบวนการนักศึกษา และรวมถึงการตั้งสันนิบาตเยาวชนแห่งประเทศไทย หรือ ส.ย.ท. ในช่วงปลาย พ.ศ. 2492 ต่อ พ.ศ. 2493 ซึ่งเป็นองค์กรใต้ดินที่ทำงานประสาน

⁸¹วิรัช อังคदार, "ประวัติพรรค.", 33. และ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, "พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกับกบฏสันติภาพ," หน้า 149.

⁸²ดู ประเด็นนี้ใน Somsak Jeamteerasakul, "Communist Movement in Thailand," pp. 243 – 246.

⁸³หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์, A 4/2, ความเข้าใจบางอย่างเกี่ยวกับพรรค, หน้า 5.

กับคณะกรรมการนักศึกษา ซึ่งเป็นองค์กรเปิด และในเวลาต่อมาก็ได้ขยายขอบเขตการทำงานไปยังมหาวิทยาลัยอื่นด้วย⁸⁴

ขณะที่ พคท.กำลังดำเนินการรณรงค์สันติภาพอยู่นั้น การประชุมสมัชชาผู้แทนพรรคทั่วประเทศ ครั้งที่ 2 ก็ได้จัดขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2495 ที่กรุงเทพฯ โดยได้แยกเป็นหน่วยย่อย หน่วยละประมาณ 10 คน วาระการประชุมประกอบด้วย คำรายงานการเมือง ระเบียบการพรรค และการเลือกตั้งคณะกรรมการชุดใหม่⁸⁵ ซึ่งการประชุมครั้งนี้ได้ยืนยันแนวทางของพรรคหลังรัฐประหาร พ.ศ. 2490 ที่มุ่งเน้นการเคลื่อนไหวในชนบท คำรายงานการเมืองในที่ประชุมครั้งนั้นหัวข้อคือ “ปลุกระดมมวลชนเรือนแสนเรือนล้านในการต่อสู้เพื่อเอกราชและประชาธิปไตย”⁸⁶ โดยมีสาระสำคัญคือ “ปลุกระดมมวลชนเรือนแสนเรือนล้าน เข้าสู่ชนบทถือชนบทเป็นพื้นฐาน เน้นปัญหาชาวนาเพื่อวางงานพื้นฐานให้แก่การต่อสู้ด้วยอาวุธ”⁸⁷ ในที่ประชุมได้เลือก ทรง นพคุณเป็นเลขาธิการ โดยใช้ชื่อว่า ประสงค์ วงศ์วิวัฒน์ ทั้งยังได้เปลี่ยนชื่อพรรคจากพรรคคอมมิวนิสต์ไทยมาเป็นพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยด้วย

กระนั้นก็ตามถึงแม้ว่าแนวทางของสมัชชา 2 คือการปลุกระดมมวลชนในชนบท แต่สิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากนั้นกลับกลายเป็นเรื่องตรงกันข้าม พคท.ได้ดำเนินการเคลื่อนไหวสันติภาพต่อไปจนทำให้เกิดความเสียหายแก่พรรค ดังในประวัติพรรคได้สะท้อนปัญหานี้ไว้อย่างชัดเจน

ที่ถุ่กนั้นคือหลังสมัชชา 2 เราควรทุ่มกำลังไปสู่ชนบทไปทำงานปลุกระดมจัดตั้งชาวนาอย่างทรหดอดทน ขยายงานชาวนาให้กว้างขวาง สร้างพันธมิตรกรรมกรชาวนาให้มั่นคง แต่เราไม่ได้ทำเช่นนั้นอย่างเต็มที่ รัยะนั้น เราได้ดำเนินการเคลื่อนไหวสันติภาพ 2 ครั้งตั้งที่กล่าวมาข้างต้นแล้วได้ผลพอสมควร ศักฐ์ที่ยังไม่ได้ลงมือปราบปราม เราก็เลยมุ่งจะถือเอาการเคลื่อนไหวรูปนี้เป็นสำคัญกระทั่งเรียกประชุมสันติภาพอย่างเปิดเผย ที่ถูกเราควรทำในวงที่แน่นอนของชนชั้นสูง แต่เราได้เอามวลชนพื้นฐานมาเข้าร่วม และประชุมกันอย่างเอิกเกริก เผยกำลังของเราออกไปก็ศักฐ์ก็เลยสนใจและลงมือปราบปราม งานในชนบทก็ได้รับความเสียหายไปด้วย⁸⁸

การเคลื่อนไหวของ พคท. หลังการปราบปรามของรัฐบาลในกรณี “กบฏสันติภาพ” ก็เป็นไปอย่างอ่อนแรงลงจนกระทั่งราว พ.ศ. 2498 – 2501 จึงฟื้นตัวขึ้นมา การเคลื่อนไหวที่อ่อนตัวลงในช่วงเวลานี้ สมศักดิ์ตั้งข้อสังเกตว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะมีผู้ปฏิบัติงานพรรคจำนวนมากกว่า 50 คนที่เดินทางไปศึกษาต่อที่

⁸⁴ประจวบ ชัมพะเสวก, พลิกแผ่นดิน: ประวัติการเมืองไทย 24 มิถุนายน 2475 - 14 ตุลาคม 2516 (กรุงเทพฯ: สุทธาพาใจ, 2543), หน้า 380 – 381.

⁸⁵“เปิดกรรณสูนย์การนำ พคท. เมืองหลังสมัชชาครั้งที่หนึ่งถึงสี่,” *สยามใหม่* 2, 66(295) (18 กุมภาพันธ์ 2526): 32.

⁸⁶“แนะนำประวัติการต่อสู้,” หน้า 4, อ้างใน Somsak Jeamteerasakul, “Communist Movement in Thailand,” p. 338.

⁸⁷วิรัช ธังคตาوار, *ประวัติพรรค*, หน้า 34.

⁸⁸เรื่องเดียวกัน.

สถาบันลัทธิมาร์กซ์ – เถนินที่ปักกิ่ง ระหว่าง พ.ศ. 2495 – 2497 และกว่าพวกนี้จะกลับมาก็ราว พ.ศ. 2500 ก็น่าจะส่งผลต่อการเคลื่อนไหวของ พคท. อยู่เหมือนกัน⁸⁹

การเมืองไทยในช่วงปลายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จอมพล. ป ได้ผ่อนคลายนโยบายการเข้มงวดทางการเมือง และให้เสรีภาพทางการเมืองเพิ่มมากขึ้น หรือที่เรียกว่าเปิดประชาธิปไตย การกระทำเช่นนี้ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องการหาฐานทางการเมืองให้แก่ตนเอง ทักษ์ เฉฉิมเตียรณ เรียกการเมืองขณะนั้นว่า ยุคการเมืองของผู้มีอำนาจทั้งสาม (The Trumvirate) นอกจากจะตั้งรักษาคุณอำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และเผ่า ศรียานนท์แล้ว จอมพล.ป ต้องการกำลังสนับสนุนจากภายนอกวงจรวงศ์วรวงศ์ ซึ่งก็คือ การจัดตั้งและสนับสนุนการเคลื่อนไหวกรรมกร โดยผ่าน สังข์ พิธิโยทัย การจัดตั้งกรรมกรของสังข์ทำให้มีส่วนเกี่ยวข้องและเป็นพันธมิตรกับ พคท. ที่มีอิทธิพลในหมู่กรรมกร

การเคลื่อนไหวกรรมกรหลังรัฐประหาร พ.ศ. 2490 นั้น รัฐบาลพยายามแยกสลายสหอาชีพกรรมกร โดยการตั้งสมาคมกรรมกรไทย ซึ่งเป็นองค์การกรรมกรที่ได้รับการสนับสนุนจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม และมีบุคคลใกล้ชิดเข้ามาเกี่ยวข้องกับการจัดตั้งสมาคม อย่างไรก็ตามฝ่ายซ้ายในสมาคมกรรมกรไทยก็สามารถช่วงชิงการนำในสมาคมได้ในช่วงหลัง พ.ศ. 2495 จนกระทั่งปลายทศวรรษ พ.ศ. 2490 การเคลื่อนไหวและการจัดตั้งกรรมกรกลับมาคึกคักอีกครั้ง ใน พ.ศ. 2498 ก็ได้มีการจัดตั้งองค์การกรรมกร ซึ่งเป็นหน่วยจัดตั้งโดยประสานกันระหว่าง 3 องค์กร คือ พรรคกรรมกร สมาคมกรรมกรไทย และสหอาชีพกรรมกรแห่งประเทศไทย มาตั้งเป็น “กรรมกร 16 หน่วย” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ เตรียมการจัดตั้งองค์การกรรมกรรูปแบบใหม่ เคลื่อนไหวให้รัฐบาลออกกฎหมายคุ้มครองแรงงานและจัดงานวันกรรมกรสากลใน พ.ศ. 2499 และเพื่อ “เคลื่อนไหวทางการเมืองโดยเฉพาะ”⁹⁰ การเคลื่อนไหวของกรรมกรในช่วงนั้นนอกจากเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิของกรรมกรแล้วยังมีเนื้อหาทางการเมืองด้วย เช่น คัดค้านจักรวรรดินิยมอเมริกา เรียกร้องให้จีนนโยบายเป็นกลาง และยกเลิกการแทรกแซงสาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งการเคลื่อนไหวเหล่านี้มีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างผู้ปฏิบัติงานของ พคท. กับฝ่ายของสังข์ และจอมพล ป.

ในทางตรงกันข้ามกับสายงานกรรมกรที่ใกล้ชิดกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม สายงานปัญญาชนของพรรคกลับไปสนับสนุนจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์โดยเฉพาะบทบาทในหนังสือพิมพ์ ซึ่งมีแนวทางหลักในการสนับสนุนจอมพล สฤษดิ์ และโฆมาติ พล.ค.อ. เผ่า ศรียานนท์ เช่น *สารเสรี* ของจอมพลสฤษดิ์ มีทอง ศรีธรรมาพิทยเป็นบรรณาธิการ และมีสมาชิกพรรคอีก 3 – 4 คนที่ทำงานอยู่ในนั้น *เดลิเมต์ ชาวภาพพิมพ์ไทย* และ *สยามนิกร* หนังสือพิมพ์เหล่านี้ล้วนมีสมาชิกพรรคและมีอิทธิพลต่อหนังสือพิมพ์เหล่านี้ทั้งสิ้น ซึ่งการทำงานอันแข็งขันของสายงานปัญญาชนในการโจมตีจอมพล ป. และ พล.ค.อ. เผ่า และสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของจอมพลสฤษดิ์นำไปสู่การรัฐประหารใน พ.ศ. 2500 ในที่สุดและหลังจากนั้นอีกหนึ่งปี ก็มีการ

⁸⁹Somsak Jeamteerasakul, "Communist Movement in Thailand," p. 355.

⁹⁰คำวิทย์ เรื่องสุธรรม และ จุฑาภรณ์ ละเนา, *ขบวนการกรรมกรในประเทศไทย*, หน้า 136 – 140.

รัฐประหารและปราบปราม "ฝ่ายซ้าย" อันเป็นช่วงเวลาที่ขบวนการคอมมิวนิสต์ถูกปราบปรามอย่างรุนแรงที่สุด⁹¹

จะเห็นได้ว่ากฎหมายเป็นพื้นที่ที่สำคัญต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างต่อเนื่องมากระยะหนึ่งแล้ว ทั้งจากผลกระทบของการปฏิวัติในอินโดจีน การเคลื่อนไหวของ ส.ส. ชีตานและขบวนการเสรีไทย และต่อมา จึงได้แก่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย การเคลื่อนไหวเหล่านี้เป็นข้อมูลให้แก่การต่อสู้ที่นำโดย พคท. ในเวลาต่อมา โดยเริ่มจากการเคลื่อนไหวปลุกระดมชาวนา ไปจนถึงการลุกขึ้นต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธในกฎหมาย

⁹¹ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, *ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง* (กรุงเทพฯ: 6 ตุลารำลึก, 2544), หน้า 31 – 41.